

ΑΝΔΡΕΟΥ Ι. ΦΥΤΡΑΚΗ

Υφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Σκοπὸς τῆς ἐργασίας ταύτης, τὰ κεντρικὰ σημεῖα τῆς ὁποίας ἐλέχθησαν ὡς ἐναρκτήριοι ἐπὶ ὑφηγησίᾳ μάθημα, εἶναι νὰ σκιαγραφήσῃ τὰς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων χορῶν τῶν ἁγίων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας—τῶν Μαρτύρων καὶ τῶν Μοναχῶν—ὑφισταμένας σχέσεις. Διότι καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι αἱ δύο διάφοροι αὗται κατηγορίαι τῶν ἡρώων τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι ἄσχετοι, ὡς πράγματῶσασαι παντελῶς διαφορετικούς ἄθλους, ἐν τούτοις στεναὶ ὑφίστανται αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, ὡς πολλαχῶς μέχρι σήμερον ἔχει ὑποδηλωθῆ ὑπὸ τῶν μελετησάντων τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐρευνητῶν καὶ ἰδίᾳ ἐκείνων, οἵτινες μετὰ μεγαλυτέρας προσοχῆς ἠρεύνησαν τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς αὐτῆς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ὡς καὶ τὰς ἰδέας τῶν πιστῶν τῆς περὶ τῶν «ἀκολουθῶν» καὶ «μιμητῶν» τοῦ Κυρίου, τῶν Ἁγίων γενικῶς¹. Τὸ πρόβλημα ὅμως τῶν σχέσεων τῶν δύο ἰδεωδῶν ἔχει θιγῆ μέχρι τοῦδε ἀπλῶς ἐν συνδυασμῶ πρὸς ἕτερα συναφῆ προβλήματα καὶ ἐξετασθῆ παντελῶς παρέργως ἐντὸς συνολικῶν ἔργων. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ καθίσταται τοῦτο ἀντικείμενον ἐιδικῆς ἐξετάσεως ἵνα καὶ εὐρύτερον ἀναπτυχθῆ, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἐκ τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ παρασχεθῆ ἡ δυνατότης τῆς ἐξαγωγῆς χρησίμων τιμῶν, ὡς νομίζομεν, συμπερασμάτων.

Ἴνα δὲ καταστῆ περισσότερον καταληπτὴ ἡ ὁμοιότης τῶν συγγενῶν ἐκδηλώσεων τῶν δύο τούτων ἰδεωδῶν, παρατίθεται ἐν πρώτοις σύντομος ἔκθεσις τῶν περὶ μαρτύρων ἀντιλήψεων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, προοριζο-

1. Πρὸβλ. π. χ. E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche, Tübingen 1904. Τοῦ αὐτοῦ, Das mönchliche Leben des vierten und fünften Jahrh., Theolog. Abhandlungen f. H. Holzmann, Tübingen 1902, σ. 123-156. H. Delehaye, Les origines du culte des martyrs,² Bruxelles 1933. Τοῦ αὐτοῦ, Sanctus, Bruxelles 1927. K. Holl, Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen Mönchtum, Leipzig 1898. H. F. v. Campenhausen, Die Idee des Martyriums in der alten Kirche, Göttingen 1936, κλπ. Πληρεστέραν βιβλιογραφίαν εὕρισκει ὁ βουλόμενος παρὰ R. Knopf-G. Krüger, Ausgewählte Märtyrerakten³, Tübingen 1929 σ. VI—XI καὶ H. Koch, Quellen zur Geschichte der Askese und des Mönchtums in der alten Kirche, Tübingen 1933 σ. XI—XII.

μένη νὰ ὑπομνήσῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἰδέας ταύτας, καὶ ἀκολουθεῖ εἴτα ἢ παρὰθεσις τῶν περὶ τῶν Μοναχῶν ἀντιλήψεων, αἵτινες συνδέουσι τούτους πρὸς τοὺς μαρτυρήσαντας ἥρωας τῆς πίστεως κατὰ τοὺς αἰῶνας τῶν διωγμῶν. Ἐν τέλει συνοψίζονται τὰ περὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο «χορῶν» λεχθέντα καὶ καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπως, βάσει τῶν ἐξαγομένων πορισμάτων, διατυπωθῶν γενικώτερά τινας σκέψεις περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Μοναχικοῦ βίου καὶ περὶ τῶν προτύπων τῶν ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἐμφανιζομένων Βίων τῶν Ἁγίων, τῶν Συναξαρίων¹.

Α'

ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΩΝ ΔΙΩΓΜΩΝ

Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας οἱ μοναδικοὶ τιμώμενοι ἥρωες τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας—ἐκτὸς τῶν Ἱερῶν προσώπων—ἦσαν, ὡς γνωστόν, οἱ μάρτυρες τῆς πίστεως². Ἐκεῖνοι, δῆλον ὅτι, οἱ ὅποιοι ὑπέμενον μετὰ γενναιότητος διώξεις καὶ βασανιστήρια διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν των καὶ ἐν τέλει τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἐπισφραγίζοντες οὕτω «διὰ τῆς ἐξόδου (τοῦ θανάτου) τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ σωτήρος μαρτυρίαν»³. Οἱ διὰ τὴν πίστιν των βασανισθέντες ἀλλ' ἐπιζήσαντες, ὀνομάζοντο ὁμολογηταί, ἀπελάμβανον δὲ καὶ οὗτοι ἰδιαίτερον τιμῶν, διότι διὰ τῆς «ὁμολογίας» των, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν ἐθανατώθησαν, ἀπέδειξαν ἐμπράκτως τὴν δύναμιν τῆς πίστεώς των⁴. Ἡ χριστιανικὴ φιλολογία τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι πλήρης ἐγκωμίων πρὸς τοὺς «στρατιώτας» τούτους τοῦ Κυρίου⁵, αἱ ἐπὶ μέρους δὲ Ἐκκλησίαι ἐθεώρουν ἰδιαίτερον δι' αὐτὰς τιμὴν νὰ ἀναδεικνύ-

1. Ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ θέματος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μνημονευθοῦν πάντα τὰ σχετικὰ χωρία τῶν πηγῶν. Ἀναφέρονται μόνον τὰ χαρακτηριστικώτερα ἐξ αὐτῶν, τὰ δυνάμενα νὰ διαφωτίσωσι τὸ ἐρευνώμενον ζήτημα καὶ νὰ κατοχυρώσωσι τὰς διατυπουμένας γνώμας.

2. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως «μάρτυς» ἀνεπτύχθη πλουσία φιλολογία κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ τρέχοντος αἰῶνος, τὴν ὁποίαν εὗρισκει ὁ βουλόμενος παρὰ Η. Delehaye, Sanctus, σ. 74 ἔ. Πρβ. ὡσαύτως Η. F. v. Camprehausen, μ. ἔ. σ. 20 ἔ. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὄρου «ἥρωας» καὶ διὰ τοὺς Ἁγίους δὲν σημαίνει ἀποδοχὴν τῆς θεωρίας τοῦ παραλληλισμοῦ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἥρωας καὶ ἡμίθεους τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν θεωροῦμεν ἀνεπιτυχῆ καὶ ὡς ἔχει διατυπωθῆ ἀστήρικτον.

3. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. V, 2, 2-3.

4. Η. Delehaye, Sanctus σ. 74 ἔ.

5. Πρβ. π. χ. Ἰγνατίου καὶ Κυπριανοῦ ἐπιστολάς, Ὁριγέν. Εἰς μαρτύριον προτρεπτικῶς, Κυπριανοῦ Ad Fortunatum de exhortatione martyrii, De laude martyrii(;), Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ., Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων κλπ. Τὰ περιωθέντα Μαρτύρια, περὶ ὧν παρὰ Ο. Bardenhewer, Gesch. der altchristl. Literatur II, σ. 611 ἔ. Δ. Μπαλάνοῦ, Πατρολογία, Ἀθῆναι 1930 σ. 215 ἔ.

ουν τοιούτους ἥρωας, τῶν ὁποίων μάλιστα τοὺς «ἄθλους» ἔσπευδον νὰ γνωστοποιήσουν εἰς τὰς ἀδελφάς των κοινότητος ¹, διότι δι' αὐτῶν ἀπεδεικνύετο ὅτι διετηρεῖτο ἐν αὐταῖς ζωῶσα καὶ ἐνεργὸς ἢ εἰς Χριστὸν πίστις.

Οἱ μάρτυρες κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι οἱ «μιμηταὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου», οἱ «γνήσιοι τοῦ Χριστοῦ μαθηταί», οἱ ὁποῖοι ἐπεσφράγιζαν διὰ τοῦ θανάτου των τὴν πίστιν των εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἀκριβῶς ὡς καὶ ὁ «πρωτομάρτυς» Κύριος ἐπεσφράγισε διὰ τοῦ θανάτου Του τὸ κήρυγμά Του ². Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος παρευρίσκειται πλησίον τῶν πασχόντων διὰ τὸ ὄνομά Του ³, συμπάσχει μετ' αὐτῶν ⁴, ἐφ' ὅσον καὶ οὗτοι διὰ τοῦ μαρτυρίου των συμμετέχουν εἰς τὸ ἴδιον πάθος ⁵, ἐνισχύει καὶ ἐνθαρρύνει αὐτοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας των, ἐπουλώνει τὰς πληγὰς των ⁶, δίδει εἰς αὐτοὺς τὴν ἀπολογία των ⁷, ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς τὴν μακαριότητα, ἣτις τοὺς ἀναμένει ⁸, καὶ «ἐγγλυκαίνει» τὸν μαρτυρικὸν των θάνατον ⁹. Διὰ τῶν ἀγῶνων των, ἄλλωστε, δοξάζεται αὐτὸς ὁ Κύριος καὶ κατανικάται ὁ διάβολος, ὁ πολέμιος αὐτὸς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ¹⁰. Οἱ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ διωγμοὶ ἐπιστεύετο ὅτι ὤφειλοντο εἰς ἐνεργείας τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, τοῦ δαίμονος, οἱ διῶκται δὲ ἐθεωροῦντο τὰ ὄργανα, οἱ «ὑπουργοὶ» αὐτοῦ, κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τὰ κατ' αὐτῶν δὲ βασανιστήρια ἐχαρακτηρίζοντο ὡς «μηχαναὶ» τοῦ διαβόλου ¹¹. Οἱ ἀρνηταὶ ἐπιπτον θύματα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος ἐνέβαλλεν ἐν ταῖς διανοίαις των τὴν λιποψυχίαν καὶ τὴν ἄρνησιν ¹². Ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Περπέτουας, τοῦ ἔτους 203, περιγράφεται μάλιστα ἐν δράματι ἢ δραματικῇ πάλῃ τοῦ μάρτυρος μετὰ τοῦ δαίμονος ὑπὸ μορφήν

1. Πρβλ. Μαρτύριον Πολυκάρπου Σμύρνης (G. Krüger, ἔ. ἀ. σ. 1-7). Μαρτύριον τῶν ἐν Λουγδούνῳ μαρτύρων (Εὐσεβ., Ἐκκλ. Ἱστ. V, 1-4).

2. Ἰγνατ., Ἐπιστ. Ρωμ. κ. IV. VI. Μαρτύρ. Πολυκ. κ. 17. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. V, 2, 2-3. Πρβ. καὶ H. Achelis, Das Christentum in d. drei ersten Jahrhunderten. II, Leipzig, 1912, σ. 339 καὶ 438.

3. Μαρτύρ. Πολυκ. 2. G. Krüger, ἔ. ἀ. σ. 2.

4. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστ. V, 1, 23. Μαρτύρ. Περπέτ. 15 (Krüger σ. 41).

5. Πρβ. H. Achelis, μν. ἔ. σ. 438.

6. Πράξ. 7, 55. Μαρτύρ. Πολυκ. 9. «φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ἐγένετο· ἴσχυε Πολυκαρπε καὶ ἀνδρίζου». Εὐσεβ. V. 1, 28. Περὶ Παλαιστ. μαρτ. 9, 3.

7. Πρβ. A. v. Harnack, Das ursprüngliche Motiv der Abfassung von Märtyrer- und Heiligenakten in der Kirche, Sitzb. d. Pr. Akad. 1910 σ. 116.

8. Ἀποκάλ. 6, 9-11, 20, 4 Μαρτύρ. Πολυκ. 2, 3-4.

9. Εὐσεβ. V. 1, 22-27. 48.

10. Πρβ. F. J. Dölger, Das Martyrium als Kampf mit d. Teufel, AC III, 1932 σ. 177 ἔ.

11. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστ. V, 1 5.16.27. Μαρτύρ. Πολυκ. κ. 3.

12. Αὐτὸ θι 1, 5.16.25.35.

ὑπερμεγέθους «Αἴγυπτίου»¹. Ἡ πάλη εἶναι καταφανῶς ἄνισος καὶ ἡ ἦττα τοῦ μάρτυρος βεβαία. Μόνον ἡ θεία ἐνίσχυσις εἰς τοὺς ὑπερανθρώπους τούτους ἀγῶνας δύναται νὰ καταστήσῃ τοῦτον ἰκανόν, ὥστε νὰ κατανικήσῃ τὸν ἰσχυρὸν ἀνταγωνιστὴν, ὅστις, ἐκτὸς τῆς δυνάμεώς του, γνωρίζει νὰ χρησιμοποίῃ καὶ ὅ,τι τρυφερώτερον συνδέει τὸν ὁμολογητὴν μετὰ τῆς ἐπιγείου ζωῆς του, τὰ τέκνα του, τὴν σύζυγόν του, τοὺς γονεῖς του καὶ τοὺς φίλους του, διὰ νὰ κλονίσῃ τὴν νικηφόρον ἐμμονὴν τοῦ ἀγωνιστοῦ τούτου τοῦ Χριστοῦ².

Χαρακτηριστικαὶ διὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν σύγκρισιν τῶν μαρτύρων πρὸς τοὺς μοναχοὺς εἶναι καὶ αἱ ἀπαντῶμεναι εἰς πλεῖστα μαρτύρια εἰδήσεις περὶ τῶν ἀσκητικῶν τάσεων τῶν ὁμολογητῶν καὶ τῶν μαρτύρων, περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, ὡς καὶ ὅτι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς παντελῶς ξένους πάντων τῶν ἐγκοσμίων. Τὸ ὄνομά των, ἡ πατρις των, ἡ ἐθνικότης των, ἡ κοινωνικὴ των θέσις οὐδεμίαν ἔχουν δι' αὐτοὺς σημασίαν, διότι τὸ κύριον καὶ μοναδικὸν χαρακτηριστικόν των ἦτο ἡ χριστιανικὴ ιδιότης των, ἡ ἀφοσίωσις καὶ πίστις των εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστόν, τοῦ ὁποίου στρατιώτας ἐθεώρουν ἑαυτούς³. Ὁ Διάκονος Σάγκτος π. χ., ἐξεταζόμενος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος κατὰ τὸν ἐν Λουγδούνουσι διωγμὸν τοῦ ἔτους 177, οὔτε τὸ ὄνομά του εἶπεν, οὔτε τὴν ἐθνικότητά του ἐφανέρωσεν, οὔτε τὴν πόλιν ἐξ ἧς κατήγετο κατανόμασεν, οὔτε ἐὰν ἦτο δοῦλος ἢ ἐλεύθερος ἀπήνητησεν, «ἀλλὰ πρὸς πάντα τὰ ἐπερωτώμενα ἀπεκρίνατο, χριστιανὸς εἰμί»⁴.

Ἡ τιμὴ τῶν χριστιανῶν τῶν χρόνων ἐκείνων τῶν διωγμῶν πρὸς τοὺς ἥρωας τούτους τῆς πίστεως ἦτο μεγίστη. Ὑπ' αὐτῶν ἐπιστεύετο ὅτι ὁ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχων «τὴν κοινωνίαν αἰεὶ ἔχει μετὰ τοῦ ζώντος Θεοῦ»⁵, ὅτι καὶ ζῶν ἀκόμη ἐκέκτητο ὑπερφυσικὰς δυνάμεις. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τοῦ Πολυκάρπου πληροφορία, καθ' ἣν οἱ παρευρισκόμενοι ἐν τῷ τόπῳ τοῦ μαρτυρίου του χριστιανοὶ ἔσπευδον νὰ ἐγγίσουν τὸ σῶμα του, διότι ἐπίστευον ὅτι ἠδύναντο νὰ ὠφεληθῶν ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ δυνάμεως. Ἰνα δὲ ἀποφύγῃ ἀκριβῶς τοῦτο ὁ πολὺς ἱερομάρτυς δὲν ἠθέλησε νὰ ἀποθῆσῃ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ πρὸ τῆς προστοιμασίας τῆς πυρᾶς, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐπρό-

1. Μαρτύρ. Περπέτ. κ.λ.π. κ. 10 (G. Krüger, ἐ.ἀ. σ. 39) Πρβλ. καὶ F. J. Dölger, ἐ.ἀ. σ. 177 ἐ. Ἑλλ. μετάφρασιν τοῦ μαρτυρίου τούτου, ἰδὲ Χρυσόστ. Παπαδοπούλου. Ἱστορικαὶ μελέται, Ἱεροσόλ. 1906, σ. 79 ἐ.

2. Πρβλ. π.χ. Μαρτύρ. Πολυκ. κ. 9 Περπέτ., κ. 3.5.6, παρὰ G. Krüger, ἐ.ἀ. σ. 36. 37.38.

3. Πρβλ. A. v. Harnack, Militia Christi, Tübingen 1905, ὅπου καὶ τὰ ἐκ τῶν πηγῶν παραδείγματα.

4. Εὐσεβ., Ἑκκλ. Ἱστ. V, 1, 20· «...ποσαύτῃ ὑποστάσει ἀντιπαρετάξεται αὐτοῖς, ὥστε μήτε τὸ ἴδιον κατειπεῖν ὄνομα μήτε ἔθνους μήτε πόλεως ὅθεν ἦν, μήτε εἰ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος εἶη...»

5. Εὐσεβ., Ἑκκλ. Ἱστ. V, 1, 41.

κειτο νὰ ριφθῆ¹. Οἱ ἀθληταὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιστεύετο ὅτι εἶχον ἐν ἑαυτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὸ καὶ πνευματοφόροι ἐκαλοῦντο, ὅτι δι' αὐτῶν ἐξεδηλοῦτο ἡ δύναμις τῆς θείας εὐνοίας, τῆς θείας χάριτος, τοῦ ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντος ἁγίου πνεύματος, τοῦ ὑπ' αὐτῶν φερομένου Χριστοῦ². Καθολικὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ πεποίθησις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἰδίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὅτι ἡ προσευχὴ τῶν ὁμολογητῶν καὶ τῶν μαρτύρων ἐκέκμητο παρὰ τῷ Θεῷ μεγίστην ἰσχύον καὶ διὰ τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν εἰσέτι, διότι τὸ διὰ τὸν Χριστὸν πάσχειν ἐθεωρεῖτο, ὅτι ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν «παρορησίαν» ἀκόμη καὶ πρὸ τοῦ θανάτου των³. Ἀκριβῶς ὡς ὁ ἀγωνισθεὶς καὶ παθὼν διὰ τὸν βασιλέα του στρατιώτης, γράφει βραδύτερον ὁ Χρυσόστομος, ἔχει τὴν παρορησίαν νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, «οὔτω καὶ οὔτοι, τὰς κεφαλὰς, ἃς ἀπετιμήθησαν ἐπὶ τῶν χειρῶν βαστάζοντες καὶ εἰς μέσον παράγοντες, εὐκόλως ἅπαντα, ὅσα ἂν θελήσωσι, παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν ἀνύειν δύνανται»⁴, διότι ὁ Κύριος, κατὰ τὸν ἴδιον, εἶναι «ὀφειλέτης» τῶν μαρτύρων⁵. Ὁ μάρτυς, ἄλλωστε, δὲν παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ὡς συνεσταλμένος ἁμαρτωλός, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρώτων αἰώνων ἀντίληψιν ὡς δεδικαιωμένος, διότι διὰ τοῦ μαρτυρίου του, τοῦ βαπτίσματος τούτου τοῦ αἵματος, ἔτυχε δικαιοσύνης καὶ ἑκαθαρίσθη ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας⁶.

Ὡς ἀγωνισθέντες δὲ τὸν καλὸν ἀγῶνα, τελέσαντες τὸν δρόμον καὶ τηρήσαντες τὴν πίστιν, λαμβάνουσιν ὡς νικηταὶ διὰ τοῦ Μαρτυρίου τὸν «τῆς δικαιοσύνης στέφανον, ὃν ἀποδώσει ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ»⁷. Αὐτὴ ἡ παραδόξις καὶ ἀκατανόητος διὰ τοὺς εἰδωλολάτρας ἀντίληψις τῆς διὰ τοῦ θανάτου νίκης τοῦ μάρτυρος δεσπόζει τῶν περὶ τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως ἰδεῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου αἰῶνος

1. Κεφ. 13' «ὅτε δὲ ἡ πυρὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια καὶ λύσας τὴν ζώνην ἐπειράτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν, μὴ πρότερον τοῦτο ποιῶν διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν, ὅστις τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἀψηται· ἐν παντὶ γὰρ ἀγαθῆς ἔνεκεν πολιτείας καὶ πρὸ τῆς μαρτυρίας ἐκεκόμετο».

2. Εὐσεβ. VIII, 10, 3' «οἱ χριστοφόροι μάρτυρες». Πρβ. καὶ F. J. Dölger, Christophorus als Ehrentitel für Märtyrer und Heiligen, AC IV, 1934, σ. 73 ἔ. E. Lucius, μ. ἔ. σ. 64 ἔ.

3. Πρβ. Lucius μ., ἔ. σ. 66 ἔ. H. F. v. Campenhausen, μ. ἔ. σ. 88 ὡς καὶ E. Peterson, Zur Bedeutungsgeschichte von Παρορησία, R. Seeberg Festschrift I. 1929 σ. 293 ἔ. H. Achelis, ἔ. ἄ. σ. 346 ἔ. 440, 441.

4. Εἰς Ἰουβ. καὶ Μαξ. M. 50, 576.

5. Εἰς Ἰουβ. M. 50, 667.

6. Πρβ. π. χ. W. Hellmanns, Wertschätzung des Martyriums als eines Rechtfertigungsmittels in der altchristlichen Kirche (Dis.) Breslau, 1912 σ. 9 ἔ., ὅπου πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι ἐκ τῶν πηγῶν. Πρβλ. καὶ H. Achelis, μ. ἔ. σ. 439.

7. 2 Τιμ. 4, 8.

καὶ ἐξῆς¹. Ὁ θρίαμβος καὶ ἡ νίκη, ἄλλωστε, τῶν βασανιζομένων, ἀλλὰ τελικῶς κατανικόντων τὴν μανίαν τῶν διωκτῶν διὰ τῆς ἐμμονῆς ἐν τῇ πίστει των, ὑπεδήλων καὶ τὸν τελικὸν θρίαμβον τῆς ἀγωνιζομένης κατ' ἐκείνους τοὺς αἰῶνας Ἐκκλησίας². Τὴν μεγαλειώδη ταύτην ιδέαν τῆς νίκης τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως ἐξέφρασε μὲ τὴν ἰδικὴν της γλῶσσαν καὶ ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς διὰ τῶν παραστάσεων τῶν στεφανηφόρων μαρτύρων ἐν τῷ Ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου καὶ τοῖς Βαπτιστηρίοις τῆς Ραβέννης καὶ ἄλλαχού³, ὡς καὶ διὰ τῶν σταυροφόρων ἀποστόλων καὶ μαρτύρων, οἵτινες φέρουν τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων των οὐχὶ ὡς σύμβολον τοῦ πάθους των, ἀλλὰ ὡς σύμβολον τοῦ θριαμβοῦ καὶ τῆς νίκης των⁴. Τὸν αὐτὸν στέφανον τῆς νίκης λαμβάνει καὶ ἡ θριαμβεύσασα Ἐκκλησία ἐν τῇ ὡραίᾳ παραστάσει τοῦ θυροφύλλου τῆς ἁγίας Σαβίνης⁵.

Ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ τῶν μαρτύρων»⁶ τῶν αἰῶνων τῶν διωγμῶν κατὰ συνέπειαν, ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Κύριον, ἡδύνατο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων πράξεών του ἀφοσιώσεως καὶ ὑπακοῆς πρὸς Αὐτὸν (ὡς ἦτο ἡ ἄσκησις), νὰ ἄρῃ ἐν ταῖς συχνάκις διδομέναις εὐκαιρίαις καὶ αὐτὸς τὸν πραγματικὸν σταυρὸν καὶ νὰ χύσῃ καὶ αὐτὸς ὡς γνήσιος μιμητῆς Ἐκείνου τὸ αἷμά του διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀγωνοθέτην πίστιν του. Οἱ μιμούμενοι δὲ τὸν «πρωτομάγιστρον» Κύριον πιστοὶ ἐθεωροῦντο ὡς πραγματοποιήσαντες τὸ ἀπόλυτον χριστιανικὸν ἰδεῶδες, προεβάλλοντο ὡς ὑποδείγματα διὰ πάντας τοὺς λοιποὺς χριστιανούς, ἐτιμῶντο ὡς ἥρωες τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐξησφάλιζον διὰ τῶν ἡρωϊκῶν των πράξεων ἐξέχουσαν θέσιν ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας.

1. Πρβ. K. Baus, *Der Kranz in Antike und Christentum*, Bonn 1940 σ. 180 ἔ.

2. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἀκριβῶς ὁ τοσοῦτον ἐγκωμιάσας καὶ τὴν θριαμβεύσασαν Ἐκκλησίαν ἱστορικὸς Εὐσεβίος, ἐκφράζει συχνότερον ἀλλὰ καὶ ἐντονώτερον πάντων τῶν λοιπῶν συγγραφέων τὴν περὶ τῶν ἀγῶνων καὶ τῆς νίκης τῶν μαρτύρων ἀντίληψιν. Πρβλ. καὶ E. Lucius, μ. ἔ. σ. 73 σημ. 8.

3. Πρβ. π.χ. O. Wulff, *Altchristliche u. byzantinische Kunst*. I, σ. 342 ἔ. II, σ. 439.

4. Ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· πρβ. π.χ. Ἰσίδ. Πηλ. (M. 78, 352)· «Μελετώμενον γὰρ τὸν σταυρὸν παρητεῖτο, ἀποφανθέντα δὲ ἐπ' ὤμων ὡς νικηφόρος λαβῶν ἡτομώλει». Πρβλ. καὶ F. Gerke, *Christus in der Spätantiken Plastik*, Berlin 1940 σ. 47 ἔ. 98. K. Baus, ἔ. ἄ. σ. 229 ἔ.

5. Πρβλ. π.χ. F. Gerke, ἔ. ἄ. σ. 75 ἔ. πίν. 97.

6. Ὡς ὀνομάζει ὁ A. Ehrhard τὴν Ἐκκλησίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων ἐν τῷ ὑπ' αὐτὸν τὸν τίτλον ἔργου του.

Β'

ΟΙ «ΜΑΡΤΥΡΟΥΝΤΕΣ ΤΗ, ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΙ»

Ἄλλ' ἡ περίοδος τῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμῶν ἔληξεν εὐθὺς ὡς ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα. Καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Δεκίου καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιχειρηθέντες ἐπισήμως καθολικοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ ὑπὸ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους οὐδὲν ἕτερον ἀπέδειξαν ἢ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐξουσίας του νὰ ἐξουδετερώσῃ τοὺς ὀχληροὺς καί, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐπικινδύνους ὁπαδοὺς τῆς νέας πίστεως. Τῆς πίστεως ταύτης ἡ δύναμις ἔκαμψε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν κρατικὴν βίαν, ὁ Χριστὸς κατενίκησε τὸν Καίσαρα. Ἡ μεγάλη ἱστορικὴ μορφή τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ἀνεγνώρισε τὴν νίκην ταύτην τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἀπεδέχθη τὴν ὑπερογὴν καὶ τὸ ἀκατανίκητον τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ «συνεφιλίωσε», κατὰ τὸν ἱστορικόν, τὰς ἀντιμαχομένας ἐν τῷ τότε κόσμῳ δυνάμεις ¹.

Τὸ στάδιον ἐπομένως τῆς δοκιμασίας διὰ τὴν ἀνάδειξιν ἡρώων τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶχε κλεισθῆ, «τὰ ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ», ὡς ὠνομάζοντο οἱ διώκται τῶν χριστιανῶν, εἶχον καταθέσει τὰ ὄπλα των. Ἡ εἰρηρικὴ ἤδη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ μέσῳ φιλικῶς διατεθειμένης πολιτείας δὲν παρεῖχε πλέον ἀφορμὰς δοκιμασιῶν τῶν πιστῶν τῆς πρὸς ἀνάδειξιν τῶν δοκιμωτέρων ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ πίστει οὐδὲ καὶ στάδιον δράσεως τῶν ἐπιτυμούντων καὶ δυναμένων νὰ ἐπιδείξωσιν ἡρωϊσμὸν πίστεως, ὑπερβαίνοντα τὸν συνήθη ². Ὁ αὐτὸς ὅμως ἐχθρὸς, ὁ ὁποῖος πατεπολέμησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς κατὰ τοὺς αἰῶνας τῶν διωγμῶν, ὁ Διάβολος, ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ καταπολεμῆ μετὰ τῆς αὐτῆς ματίας τοὺς χριστιανούς, ἐχρησιμοποιοῦν μόνον ἀπλῶς ἐντὸς τῶν νέων συνθηρῶν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἕτερα ὄργανα δράσεως πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του καὶ δὴ τοὺς αἰρετικούς ³ καὶ τὸν κόσμον, ὑπὸ τὴν γενικωτάτην του ἔννοιαν ⁴.

Οἱ κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀγῶνες ἐξηκολούθουν, ὡς γνωρίζομεν, πάντοτε νὰ παρέχουν εὐκαιρίας εἰς τοὺς χριστιανούς ἵνα ἐπιδεικνύουν καὶ τὴν μέχρι θανάτου ἀκόμη ἀφοσίωσίν των εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν των καὶ νὰ δημιουργοῦν εὐκαιρίας ἡρωϊκῶν πράξεων καὶ οὐχὶ σπανίως μαρτυρίων. Ἡ χριστιανικὴ δὲ συνείδησις ἐθεώρει καὶ τοὺς ἀγωνιζομένους καὶ μαρτυ-

1. L. Ranke, Weltgeschichte τ. V σ. 214.

2. Πρβλ. τὴν ἐξέτασιν παρομοίων τάσεων παρὰ F. Berggravn, Ἡ ψυχικὴ πηγὴ τῆς Θερησκείας, μετάφρ. Ν. Λοῦβερνι, Ἀθήναι 1946, σ. 93 ἔ.

3. Πᾶσαι αἱ ἕτεροδιδασκαλίαι ὀφείλονται εἰς τὸν Διάβολον. Πρβ. π. χ. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78, 533, «Καὶ παρ' Ἑλλήσι καὶ παρ' Ἰουδαίοις πολλὰς αἰρέσεις ἔτεκεν ὁ διάβολος». Χρυσόστ., Μ. 50, 602, 701. Γρηγ. Νύσ., Μ. 46, 796 κλπ.

4. Α. Φυτράκη, Τὰ ἰδεώδη τοῦ Μοναχικοῦ βίου, Ἀθήναι 1945 σ. 30. 40.

ροῦντας κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως ὡς πραγματικούς μάρτυρας καὶ ἀπέδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰς αὐτὰς ὡς καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας τῶν αἰώνων τῶν διωγμῶν τιμὰς¹. Οἱ κατὰ τῶν αἰρετικῶν ὁμοῦς ἀγῶνες ἦσαν καὶ χρονικῶς καὶ τοπικῶς περιορισμένοι καὶ ἐπὶ τούτοις δὲν ἠδύναντο οἱ πολλοὶ νὰ δοκιμασθοῦν κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους, διότι, πλὴν τῆς ἐμμονῆς ἐν τῇ πίστει, ἀπήτουν καὶ ἕτερα ἐφόδια, ἅτινα ὀλίγοι μόνον διέθετον καὶ ὀλίγοι εἶχον τὴν πρὸς ἐπίδειξιν αὐτῶν εὐκαιρίαν.

Ὅσοι, κατὰ συνέπειαν, θὰ ἐπιθύμουν νὰ ἐπιτύχουν τὴν χριστιανικὴν τελειότητα καί, κατανικῶντες τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεως, νὰ ἀναδειχθοῦν ἥρωες, θὰ εἶδει νὰ ἀποφύγουν τὸ ἕτερον ὄργανόν του, τὸν κόσμον, καὶ μάλιστα τὸ ἑαυτῶν σῶμα μετὰ τῶν ὀλισθηρῶν ὁρμῶν καὶ τάσεων αὐτοῦ, νὰ ἀπομακρυνθοῦν δηλαδὴ τῶν κοινωνιῶν καὶ νὰ «δουλαγωγῆσουν» τὸ σῶμα των, ἵνα ἀποφύγουν «τὰ πάθη καὶ τὰ τρυῶ κόσμου τούτου εἶδωλα, προσκομμάτων τε καὶ πλήθους παγίδων μεστοῦ» κατὰ τὸν Ἐὐάγγριον, ὥστε νὰ κατορθώσουν νὰ διατηρήσουν καὶ τὴν ἑαυτῶν συνείδησιν καθαρὰν καὶ τὸ σῶμά των ἀμόλυντον, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐπιταγὴν.

Τοιουτοτρόπως διηνοίχθη, ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν παλαιῶν ὁργάνων τοῦ δαίμονος, τῶν διωκτῶν, καὶ τὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ², ἐν νέον στάδιον πνευματικῶν πλέον ἀγῶνων διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας «φιλοσοφίας κορυφὴν ἀναβῆναι», νὰ γίνουν κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων ἐκείνων τέλειοι χριστιανοί, καὶ ἀνεφάνη μία νέα κατηγορία ἡρώων τῆς πίστεως, οἱ ὅποιοι κατέφευγον εἰς τὰς ἐρήμους οὐχὶ τόσον διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν κοσμικοποιηθεῖσαν καὶ διαφθαρεῖσαν Ἐκκλησίαν ὡς οὐχὶ ὀρθῶς ὑπερτονίζεται³, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγουν τοὺς κινδύνους τῆς πτώσεως, τοὺς ὁποίους ἐνέχει πάντοτε τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἢ τύρβῃ, νὰ δοκιμάσουν τὴν πίστιν των⁴, νὰ ἐπιτελέσουν καὶ αὐτοί, μιμούμενοι τοὺς ὁμολογητὰς καὶ τοὺς μάρτυρας, ἡρωϊκὰς πράξεις εὐσεβείας, ὑπερβαινούσας τὸ σύννητες, νὰ νικήσουν καὶ

1. Χρυσόστ. Μ 50, 601. 48, 680. Γρηγ. Νύσ. Μ. 46, 797. 852. Γρηγ. Ναζ. Μ. 35, 1113. Περβ. καὶ H. F. v. Campenhausen, μ. ἐ. σ. 140 ἐ.

2. Περβ. καὶ H. Weingarten, Der Ursprung des Mönchtums, Gotha, 1877 σ. 37.

3. Περβ. A. v. Harnack, Die pseudoclementinischen Briefe De virginitate und die Entstehung des Mönchtums, Sitzb. d. Pr. Akad., 1891 σ. 361 ἐ. Τοῦ ἰδίου, Das Mönchtum, Reden u. Aufsätze², I, Giessen 1906 σ. 101. 107. K. Müller, Kirchengeschichte I,³ Tübingen 1941 σ. 499 κλπ.

4. Περβ. π.χ. Παλλαδ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1138, «καιρὸν γὰρ φησὶν εἶναι ἀγῶνων αὐτῶ, τότε καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ τῇ τῶν πειρασμῶν προσβολῇ δοκιμάζεσθαι». Νεῖλος, Μ. 79, 425· «Εἰ μὴ ἐγένετο ὁ διωγμὸς, οὐκ ἐφαίνοντο μάρτυρες· εἰ μὴ ὑπῆρχεν ὁ Σατανᾶς πειράζων καὶ θλίβων ἡμᾶς, οὐκ ἂν εὐδηλον ἦν, τίς πρόθυμος, τίς ἀδόκιμος καὶ νωθρός». Περβ. καὶ Α. Βεσελλνοβιτς, Βαρσανούφιος ὁ Μέγας κλπ., Ἀθήναι 1941 σ. 116.

αὐτοὶ τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεως τῶν διὰ τῆς ἀχρηστεύσεως τῶν νέων ὁργάνων τοῦ καὶ νὰ σωθοῦν¹. Οὕτω παρουσιάζονται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος, οἱ ἐντέινοντες ἔτι πλέον τὴν ἀσκησίν των διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ κόσμου καὶ ζῶντες ὡς μοναχοὶ ἀσκηταί, ὡς οἱ πραγματικοὶ νέοι μάρτυρες, οἱ συνεχίζοντες τὴν παράδοσιν τῆς ὑψίστης διὰ τὸν Χριστὸν θυσίας. Ἄς ἐξετάσωμεν ὅμως λεπτομερέστερον τοὺς ἐκπροσωποῦντας τὴν νέαν ταύτην πνευματικὴν κίνησιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἵνα διακριθῶθῃ ἐκ τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν ἐὰν στηρίζονται ἐπὶ τῶν πραγμάτων οἱ ἀνωτέρω ἰσχυρισμοί.

*

1. Εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀγιολογικὴν φιλολογίαν χαρακτηρίζονται καὶ οἱ Μοναχοὶ ὡς «ἀθληταὶ τοῦ Χριστοῦ»², «ἀρετῆς ἀθληταί»³, «ἀγωνισταὶ τῆς εὐσεβείας»⁴, «ἀνταγωνισταί», «πνευματικοὶ στρατιῶται»⁵, ἀγωνιζόμενοι τὸν «καλὸν ἀγῶνα» τῆς ἀρετῆς, τὸν ὁποῖον ὤρισεν «ὁ ἀθλοθέτης, τοῦ ἡμετέρου βίου» Κύριος⁶, ὁ «ἀγωνοθέτης τῶν τῆς εὐσεβείας ἀθλητῶν»⁷. Οἱ ἀποδιδόμενοι εἰς τοὺς μοναχοὺς τίτλοι οὗτοι προήλθον ἐκ τῆς ἐπικρατούσης κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀντιλήψεως, ὅτι, καίτοι βεβαίως καὶ ὁ βίος παντὸς πιστοῦ δέον νὰ εἶναι εἰς διαρκῆς ἀγῶν⁸, ὅλως ἰδιαιτέρως ὅμως ἡ ζωὴ τοῦ ἐπιχειροῦντος τὴν πραγμάτων τοῦ ὑψίστου χριστιανικοῦ ιδεώδους, τοῦ μοναχοῦ, εἶναι διαρκῆς πάλη, μεγίστη ἀπαιτοῦσα «ἀνδρείαν καὶ γενναϊότητα» ἐκ μέρους αὐτοῦ, ἵνα διατηρήσῃ οὗτος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τὴν καθαρότητα⁹.

Τὸ κύριον θέμα, δύνатаί τις νὰ εἴπῃ, τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων εἶναι ἡ περιγραφὴ καὶ ἡ ἐξήγησις τῶν ἀγῶνων τῶν νέων αὐτῶν ἀγωνιστῶν τῆς πίστεως, τοὺς ὁποίους οἱ ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς προσπαθοῦν νὰ προσ-

1. Πρβ. D. Völter, Der Ursprung des Mönchtums, Tübingen 1900 σ. 32.

2. Παλλαδ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1115. Θεοδ. Φιλ. Ἰστ. Μ. 82, 1324. Μ. Βασιλ., Μ. 31, 1344. Ἀποφθ. Μ. 65, 304.

3. Θεοδ., Φιλ. Ἰστ. Μ. 82, 1284 Ἰωαν. Κλιμ. Μ. 88, 728.

4. Μ. Βασιλ., Ἀσκητ. Διατ. Μ. 31, 1361. Ὅροι. 31, 900. Θεοδ., Φιλ. Ἰστ. Μ. 82, 1497.

5. Βίος Παχουμίου, Μακαρίου παρὰ Α. Φυτράκη, ἔ. ἀ. σ. 43.

6. Μ. Βασιλ., Ὅροι πλ. Μ. 31, 924.

7. Θεοδ., Φιλ. Ἰστ. Μ. 82. 1416. 1417. 1425. Ἰσιδ. Πηλ., Μ. 78, 1408. Νεῖλος, Μ. 79, 1061. 897.

8. Πρβλ. π. χ. Νεῖλου Μ. 79, 1236, «οὐκ ἔστι γενέσθαι Χριστιανὸν ἀνευ ἀγῶνων».

9. Πρβλ. π. χ. Μακαρ., Ὅμιλ. Μ. 34. 497. 500 ἔ. 509. 512. Νεῖλου, Μ. 79, 1280 «πολυμερῆς καὶ πολύτροπος πρόκειται τοῖς πιστοῖς ὁ ἀγῶν τῆς ἀθλήσεως ἐν τῷ παρόντι βίῳ». Παλλαδ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1204 κλπ.

διορίσουν, νὰ ἐρμηνεύσουν, νὰ δικαιολογήσουν, ἀλλὰ προσέτι καὶ νὰ ἐξάρουν τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῶν. Ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν δαιμόνων, γράφει ὀρθῶς ὁ Κ. Heussi, εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένος μετὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου¹. Οἱ παραλληλισμοὶ τῶν ἀγώνων τούτων πρὸς τοὺς ἐν ταῖς παλαιστοῖς εἶναι ἄκρως προσφιλεῖς, διότι καθιστοῦν καταληπτοτέραν τὴν ἀόρατον αὐτὴν πάλην.

Τὰ «ἀσκητήρια» καὶ «μοναστήρια», εἰς τὰ ὁποῖα κατέφευγον οἱ μοναχοί, εἶναι τὰ νέα στάδια τῶν ἀγώνων των, εἶναι ἢ «παλαιστρα»², ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀσκεῖται ἢ νέα «ἀθλητικὴ» τῶν «ἀθλητῶν τῆς φιλοσοφίας» καὶ ὅπου ἀναδεικνύονται, κατόπιν ἀγώνων ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς των, οἱ νέοι «ὄλυμπιονίκαι»³. Ἐκεῖ δὲ ἀγωνίζονται «τὸν θεῖον ἀγῶνα» ἐντὸς τῆς ψυχῆς αὐτῶν, τὸν «ἔσω πόλεμον», τὸν «ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου» κατὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, τοὺς ὁποίους οἱ «νοητοὶ ληστὰι» προσπαθοῦν νὰ εἰσάγουν ἐντὸς τῆς καρδίας τῶν ἀσκητῶν. Ἀκριβῶς δὲ διότι ὁ ἀγὼν οὗτος εἶναι ἐσωτερικὸς εἶναι πολὺ δυσχερέστερος τῶν ἐξωτερικῶν ἀγώνων, οἱ κατ' αὐτὸν δὲ ἠττώμενοι ἀποθνήσκουν τὸν «ἀμάρτυρον θάνατον», ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὴν «συγκατάθεσιν τῆς προαιρέσεως» αὐτῶν εἰς τὰς ὑποβολὰς τοῦ ἐχθροῦ⁴.

Αὕτη δὲ ἡ καρδιά τοῦ μοναχοῦ εἶναι τὸ θέατρον τοῦ ἀγῶνος, «τῶν πονηρῶν πνευμάτων παλαιόντων καὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων θεωρούντων τὸν ἀγῶνα»⁵. Ἡ κατ' αὐτὸν πτώσις εἶναι πολὺ ὀδυνηρότερα τῶν ἐν ταῖς παλαιστοῖς πτώσεων, «ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀθλητῶν σώματα κλίνεται, ὀρθοῦσθαι ῥαδίως δυνάμενα, ἐνταῦθα δὲ ψυχαὶ καταπίπτουσιν, ἅς ἀπαξ ἀνατραπέσας, μόλις ἔστιν ἀνεγείραι»⁶.

Διὰ νὰ ἀποφύγουν δὲ ἀκριβῶς οἱ ἀσκούμενοι μακρὰν τῶν ἐγκοσμίων μοναχοὶ τὸν ἀόρατον θάνατον καὶ τὴν ὀλεθρίαν πῶσιν ὀφείλουν νὰ ἀγωνίζονται διαρκῶς «ἐν τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν»⁷, γνωρίζοντες ὅτι τὸ ἐγχείρημα, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον, εἶναι μία διαρκῆς «μάχη»⁸, καθ' ἣν «οὐκ ὀρθοῦμῶν καὶ καθευδῶν τρόποιον στήσει, ἀλλ' ὁ λαμπρῶς πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀγωνισάμενος»⁹.

1. Untersuchungen zu Nilus dem Asketen, Leipzig 1917 σ. 108.

2. Θεοδ., Φιλοθ. Ἰστ. Μ. 82, 1316. 1453. 1496· «οὗτος τοίνυν παλαιστραν ἔσχε καὶ στάδιον τὰς τῶν ὀρέων κορυφάς» 1400. Περβλ. καὶ Ἰωάν. Κλίμκ. Μ. 88, 945.

3. Θεοδ., ἔδ. Μ. 82, 1328. 1488. 1400.

4. Παλλαδ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1234. Μακαρ. Ὁμιλ. Μ. 34, 469. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78, 1024. Ἀρσεν. Μ. 66, 1617. 1624. Νεῖλος, Μ. 79, 621. *

5. Μακαρ., Ὁμιλ. Μ. 34, 765.

6. Νεῖλος, Μ. 79, 229.

7. Μακαρ., Ὁμιλ. Μ. 34, 520. Εὐαγρ. Μ. 40, 1245.

8. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78, 245. Νεῖλος, Μ. 79, 1240.

9. Λειμ. Μ. 87, 3, 2996, Ἰσιδ, Πηλ. Μ. 78, 1545.

Ὁ ἀντίπαλος δὲ εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἀγῶνας τῶν μοναζῶν εἶναι ὁ διάβολος, ὁ αἰώνιος οὗτος «ἀνταγωνιστὴς τῆς σωτηρίας μας»¹, διότι φθονεῖ «τοὺς σωφροσύνην ἀσπαζομένους»². Αἱ περιγραφαὶ τῶν ἐναργειῶν τοῦ πολεμίου τούτου, τῶν τεχνασμάτων του, τῶν δόλων του καὶ τῶν κακιῶν του πληροῦν τὰς ἀγιολογικὰς διηγήσεις. Διὰ πᾶν ὅ,τι τείνει νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν μοναχὸν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας του, εὐθύνεται ὁ διάβολος³, πρὸς αὐτὸν δὲ ὀφείλει νὰ «πυκτεύῃ» διαρκῶς, ὁ νέος τῆς πίστεως «πάνυ ἀγωνιστὴς»⁴. Ὁ διάβολος «ὡς λέων ὠροῦμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπιεῖν» ἐκ τῶν ἀσκουμένων⁵. Πρὸς αὐτὸν τὸν λέοντα καλοῦνται νὰ «μονομαχήσωσι» καὶ οἱ μοναχοί, ὡς καὶ οἱ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀγῶνιων θηρίων ριπτόμενοι ὁμολογηταὶ καὶ μάρτυρες⁶. Πρὸς τὸν «ῥφιν» καὶ τὸν δράκοντα ἀντιμάχεται καὶ ὁ ἐν ταῖς ἐρήμοις ἀσκούμενος⁷ καὶ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον παλαίει καὶ ὁ μοναχός, ἀκριβῶς ὡς καὶ ὁ μάρτυς κατὰ τὸ ὄραμα τῆς μάρτυρος Περπέτουας⁸.

Ὁ αὐτὸς δὲ ἐχθρός, ὅστις ἐνέβαλλεν εἰς τοὺς βασανιζομένους ὁμολογητὰς τοὺς λογισμοὺς τῆς ἀρνήσεως⁹, ἐμβάλλει καὶ ἐντὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀσκουμένου μοναχοῦ τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς, τοὺς ὁποίους μάλιστα οἱ ἀσκητικοὶ

1. Μ. Βασιλ., Ἄσκητ. Μ. 31, 632.

2. Πρβλ. Α. Φυτράκη, Τὰ ἰδεώδη τοῦ Μοναχικοῦ βίου κλπ. σ. 29 ἔ. πρβλ. καὶ Νεῖλ. Μ. 79, 257.

3. Πρβλ. Α. Φυτράκη, ἔ. ἀ. σ. 29 ἔ.

4. Λειμων., Μ. 87, 3, 2900.

5. 1 Πέτρ. 5, 8 Νεῖλ., Μ. 79 945.

6. Ἰωάν. Κλίμ. Μ. 88, 708. 677 Νεῖλ., Μ. 79, 1081.

7. Νεῖλ., Μ. 79, 1105.

8. Πρβ. Λειμων. Μ. 87, 3, 2917. Ὁ Ἀββᾶς Ἀντώνιος διηγεῖτο: «Πρὸ τοῦ ἡσυχάσαι θεωρῶ γεγονῶς ἐν ἐκστάσει, τινὰ νεανίαν οὗ τὸ εἶδος ὑπῆρχεν ὑπὲρ τὸν ἥλιον. Καὶ κρατήσας με τῆς χειρός, λέγει μοι. Δεῦρο ὅτι παλαίσαι ἔχεις, καὶ εἰσφέρει με εἰς θέατρον οὗ τὸ μέγεθος ἕξειπτεῖν τοῦ δύναιμι. Καὶ θεωρῶ πεπληρωμένον τὸ θέατρον ἀνδρῶν, τὸ μὲν ἐν μέρος λευκοφορούντων, τὸ δὲ ἕτερον Αἰθίοπων. Ὡς οὖν εἰσῆνεγκέν με εἰς τὸ σκάμμα τοῦ θεάτρου, θεωρῶ ἄνδρα Αἰθίοπα, ὑπερμεγέθη, οὗ ἡ κεφαλὴ ἐπὶ τῶν νεφελῶν ὑπῆρχε, γενναῖον καὶ δυσειδή. Τότε λέγει μοι ὁ φανεῖς μοι νεανίας· Μετὰ τούτου ἔχεις παλαίσαι. Ἐγὼ δὲ ὡς εἶδον τὸν ἄνδρα, δειλιάσας ἠρξάμην τρέμειν καὶ καταπλήττειν καὶ παρακαλεῖν ἀπάγοντά με, λέγων· Τίς δύναται ἀνθρώπων φύσιν ἔχων θνητὴν μετὰ τούτου παλαίσαι; εἴσελθε οἶν μετὰ πάσης προθυμίας. Ἄμα γὰρ τῷ διαίρησασθαι, ἐγὼ βραβεύω καὶ νικητικόν σοι στέφανον παρέχω. Ὡς οὖν εἰσῆλθεν εἰς τὸ σκάμμα, καὶ ἠρξάμεθα πρὸς ἀλλήλους διαιρεῖσθαι, εὐθέως ἐλθὼν ὁ καλὸς βραβευτὴς, καὶ βραβεύσας δίδωσιν μοι στέφανον. Καὶ ὁ μὲν δῆμος τῶν Αἰθίοπων ὀλολύξαντες ἄφαντοι γέγονασιν. Τὸ δὲ ἄλλο μέρος τῶν ἀσπροφορούντων ἐπαίνους ἀνέπεμπον πρὸς τὸν ἐπινεύσαντα καὶ παρασχόντα μοι τὴν καλὴν νίκην».

9. Πρβλ. π.χ. Εὐσεβ., Ἐκκλ. Ἰστ. V, 1, 35.

συγγραφεῖς προσεπάθησαν νὰ ταξινομήσουν καὶ νὰ περιγράψουν¹.

2. Οἱ ἀγωνιζόμενοι μάρτυρες ἐθεωροῦντο, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ, *milites Christi*, ἐπιστεύετο δὲ ὅτι ἐρρίπτοντο εἰς τὰ δεσμὰ ἵνα κατανικήσουν τὸν ἑαυτῶν ἐχθρόν, τὸν διάβολον, ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθρωπῳ². Διὰ τῆς ἡρωϊκῆς δὲ ὁμολογίας καὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν ἐπιστεύετο ὅτι κατενίκον τὸν πολέμιον αὐτῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν πίστεως³. Τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς χαρακτηρισμοὺς ἀνευρίσκομεν καὶ διὰ τοὺς ἀσκητὰς καὶ «ἀγωνιστὰς» μοναχοὺς μετὰ ταῦτα⁴. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Παχουμίου ὀνομάζονται οἱ μοναχοὶ πνευματικοὶ στρατιῶται, ὁ Μακάριος δὲ ὀνομάζεται ἐν τῷ βίῳ του «ἀρχιστράτηγος» καὶ οἱ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν του καθοδήγησιν ζῶντες μοναχοὶ θρηνοῦν τὸν θάνατόν του, διότι ἄνευ αὐτοῦ δὲν θὰ δύνανται «νὰ βαδίζον νικηφόρος εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν μάχην»⁵. Ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου παρομοιάζονται πάλιν οἱ μοναχοὶ πρὸς στρατιώτας καὶ μάλιστα καλοῦνται «συστρατιῶται τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν»⁶.

Παρομοίας ὀνομασίας ἀνευρίσκομεν ἀφθόνως καὶ εἰς πάντας τοὺς ἀσκητικούς συγγραφεῖς, οἵτινες μάλιστα ὀνομάζον ῥητῶς τοὺς μοναχοὺς «ὀπλίτας» μετὰ «γλαμύδος» καὶ τὸ ἀκολουθεῖν τὸν μοναχικὸν βίον «στρατεύεσθαι» δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ στρατευομένη καὶ πολεμοῦσα⁷, καὶ «στρατόπεδα τοῦ Χριστοῦ» τὰ μοναστήρια⁸. «Οἱ γὰρ τοῦ καλλινίκου βασιλέως ἀνχοῦντες, γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Ἰσιδώρος Πηλοσυώτης, εἶναι στρατιῶται, καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ ὄνομα ὥσπερ ἀξίωμα μέγα» περιφέρουσιν⁹. Τὴν στρατιωτικὴν καὶ ἀγωνιστικὴν ιδιότητα τοῦ μοναχοῦ δηλοῦ καὶ ἡ ἐνδυμασία αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ ἡ ζώνη του, ἣτις ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πάνοπλος καὶ πάντοτε πανέτοιμος τοῦ Χριστοῦ μαχητῆς¹⁰. Ὡς δὲ οἱ μάρτυρες ἐρρίπτοντο, ὡς ἐπιστεύετο, εἰς τὰ δεσμὰ ἵνα κατανικήσουν τὸν

1. Εὐάγρ. Μ. 40, 1272. Πρβλ. Ι. Μωϋσέσκου, Εὐάγριος ὁ Ποντικός, Ἀθήνα 1937 σ. 135. Α. Βασελίνοβιτς, μ. ἔ. σ. 105. 119 ἔ. Α. Φυτράκη, μ. ἔ, σ. 31 ἔ.

2. Πρβλ. π.χ. Τερτυλ. Ad mart. κ. 1.

3. Πρβλ. π.χ. Α. v. Harnack, Militia Chtist. σ. 41.

4. Αὐτόθι σ. 6. 11. 28.

5. Πρβλ. Α. Φυτράκη, μ. ἔ σ. 43.

6. Ἀσκητ. Μ. 31, 620 ἔ. 629.

7. Πρβλ. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78. 197. 252. 1548. Νεῖλ. Μ. 79, 325. 552 κλπ. Εὐάγρ. Μ. 40, 1253. Χρυσοστ. Μ. 57—8, 87 «οὐ γὰρ σωματίον φύσει, ἀλλὰ ψυχῆς προαιρέσει ταῦτα κρίνονται τὰ παλαισματα».

8. Χρυσοστ. Μ. 57—8, 87.

9. Μ. 78, 1548.

10 Ἰωάν. Κασσιαν. Instituta (CSEL, 17, 8, 8—9). Πρβλ. καὶ P. Oppenheim, Das Mönchskleid im christlichen Altertum, Freiburg 1931 σ. 184. 240. Τοῦ Ἰδίου, Symbolik und religiöse Wertung des frühchristlichen Mönchskleides, Münster 1932, σ. 82 ἔ.

διάβολον ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθρωπῳ του, οὕτω ἀκριβῶς καὶ οἱ μοναχοὶ κατέφευγον εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον καταφύγει οἱ δαίμονες μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ εἶχον στήσει τὰς κακοποιούς ἐνέδρας των, ἵνα κατανικήσουν αὐτοὺς ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς δράσεώς των καὶ ἀπομακρύνουσι τούτους καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου¹.

3. Ἐπὶ τούτοις οἱ διαπρέποντες μοναχοὶ ἐθεωροῦντο ἰσάξιοι τῶν Ἀποστόλων, οἵτινες κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐθεωροῦντο καὶ ἐπιμῶντο πάντες ὡς μάρτυρες², ὅτι καὶ οὗτοι ἦσαν παρὰ τοῦ Κυρίου κεκλημένοι, τοὺς ὁποίους μάλιστα «ὁ Κύριος ὡς λύχνους δείκνυσι πᾶσιν», καὶ ὀνομάζονται καὶ αὐτοὶ «ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ»³. Καὶ οἱ μοναχοὶ θεωροῦνται ἤδη «μιμηταὶ» τοῦ Κυρίου⁴, εἶναι οἱ αἴροντες τὸν σταυρὸν αὐτῶν, διὸ καὶ «σταυροφόροι»⁵ ρητῶς ὀνομάζονται. Καὶ τούτους ἀναμένει «ἰσάγγελος δόξα», τὴν ὁποίαν «ἐπαγγέλλεται ὁ ἀγωνοθέτης τοῖς ἀγωνιζομένοις»⁶, καὶ οὗτοι θὰ «στεφανηφορήσουν μετὰ τῶν ἀγγέλων»⁷, οἱ ὁποῖοι καὶ παραλαμβάνουν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς μετὰ θάνατον⁸.

Καὶ οἱ «σταυρωθέντες τῷ κόσμῳ» μοναχοὶ θεωροῦνται «γνήσιοι τοῦ Χριστοῦ δούλοι»⁹, διότι ἐπέδειξαν «τοιοῦτον βίον, οἷον οἱ τοῦ Χριστοῦ νόμοι ζητοῦσιν»¹⁰, ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κύριος «ὁμιλεῖ» μετ' αὐτῶν, συμπαρίσταται κατὰ τοὺς ἀγῶνάς των καὶ ἐνισχύει αὐτοὺς διὰ τὴν τελικὴν κατανίκησιν τοῦ ἐχθροῦ, διότι μόνον διὰ τῆς βοήθειας τοῦ Κυρίου «εἰς οὐδὲν ἐστὶ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ»¹¹. Ὁ κατὰ τῶν μοναγῶν «πόλεμος» τοῦ ἀνταγωνιστοῦ των «διὰ χάριτος

1. Α. Φυτράκη, μ. ἔ. σ. 29. K. Heussi, Der Ursprung d. Mönchtums, σ. 111.

2. Πρβλ. π. χ. E. Lucius, μ. ἔ. σ. 141 H. F. v. Campenhausen, μ. ἔ. σ. 142.

3. Πρβλ. π. χ. Α. Φυτράκη, μ. ἔ. σ. 39.

4. Πρβλ. π. χ. Ἰωάν. Κλίμακ. Μ. 88, 633. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78, 345. Νείλ., Μ. 79, 224 «Ἐκεῖνος γὰρ (ὁ ἀββᾶς Μινουκιανὸς) οὐ μόνον μαθητῆς, ἀλλὰ καὶ μιμητῆς ἐδείχθη τοῦ φιλανθρώπου τούτου Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τοῦ παραδείξαντος ἔργῳ καὶ λόγῳ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, ἐν τῷ πολιτείαν καθαρὰν ἐπιδείξασθαι καὶ ἀνωτέρω ἀεὶ φέρειν τὴν ψυχὴν τῶν τοῦ σώματος παθῶν». Πρβλ. καὶ Μ. Βασιλ., Ἀσκητ., Μ. 31, 624. Βίον Ἰωάννου Ἐλεήμονος ὑπὸ Λεοντίου Νεαπόλεως κ. 2. (ἕκδ. Η. Geltzer σ. 8).

5. Πρβλ. π. χ. Μ. Βασιλ., Ἀσκητ. 31, 625.

6. Λειμων., Μ. 87, 3, 3021. Παλλάδ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1049.

7. Μ. Βασιλ., Ἀσκητ. Μ. 31, 624.

8. Πρβλ. π. χ. Παλλάδ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1170.

9. Αὐτόθι σ. 1060.

10. Χρυσοστ. Μ. 57—8, 89.

11. Βίος Ἀντων. κ. 5. Ἰωάν. Κλίμ. Μ. 88, 868.

καὶ δυνάμειος Θεοῦ καταργεῖσθαι δύναται»¹, διὰ τῆς «συμπραττούσης θείας ροπῆς» δὲ δύνανται οἱ «ἀποδυθέντες τῆς θείας φιλοσοφίας ἀγῶνα» νὰ νικῆσωσι τελικῶς καὶ νὰ ἀξιοθῶσιν «ἀναρρήσεων καὶ στεφάνων»². Κοινή, ἄλλωστε, ὑπῆρχεν ἡ πεποιθήσις ὅτι «οὐκ ἔξεστιν οὔτε δυνατὸν ἀνθρώπῳ ἐξ ἰδίας δυνάμειος ἐκριζῶσαι τὴν ἁμαρτίαν· τὸ ἀντιπαλαῖσαι, τὸ ἀντιμάχεσθαι, δεῖραι, δαρεῖναι σοῦ ἐστίν· ἐκριζῆσαι δὲ Θεοῦ ἐστίν»³.

4. Καὶ οἱ νέοι οὗτοι τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἥρωες ἐπιστεύετο ὅτι ἦσαν, ὡς καὶ οἱ μάρτυρες, φορεῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, «πνευματοφόροι», καὶ «πνευματικοί», δι' ὧν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἡ χάρις τοῦ Κυρίου καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐξωτερικεύοντο καὶ ἐνήργουν⁴. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι καὶ τὰ ζῶντα σώματα τῶν Μοναχῶν, ὡς καὶ τῶν Μαρτύρων, ἐκέκτηντο τὰς ὑπερφυσικὰς ταύτας τοῦ Πνεύματος ιδιότητας. Οὕτω εἰδωλολάτραι καὶ χριστιανοί, ὅταν κατήρχετο ὁ Μέγας Ἀντώνιος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, «ἤξιον κἂν μόνον ἀπτεσθαι τοῦ γέροντος, πιστεύοντες ὠφελεῖσθαι»⁵. Τὰ ἄγρια θηρία ἐκδιώκοντα ὡσαύτως ἐκ τῆς ἐν τοῖς μοναχοῖς δυνάμειος, «ὡσπερ τινος διώκοντος», καὶ αὐτὴ ἡ ἄψυχος φύσις καὶ τὸ πῦρ αἰσθάνονται τὴν παρουσίαν τῆς⁶. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τῶν ἐφαίνοντο οἱ «τέλοιοι» μοναχοὶ ὅλοι «ὡς πῦρ». Ἄλλοτε οἱ δάκτυλοι τῶν πρὸς τὸν οὐρανὸν ὑψωμένων χειρῶν τῶν ἐφαίνοντο «ὡς δέκα λαμπάδες πυρός», ἄλλοτε δὲ πάλιν μετὰ τῶν λέξεων τῆς προσευχῆς ἐξήρχετο ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν «λαμπὰς πυρός»⁷. Οἱ «πνευματοφόροι» οὗτοι ἄνδρες, οἱ «διάγοντες ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος», ἠδύναντο διὰ τῆς δυνάμειος ταύτης νὰ συγχωροῦν ἁμαρτωλοὺς, νὰ ἐπιτελοῦν «σημεῖα» καὶ παντὸς εἴδους θαύματα, διότι, ὡς, ἐπεξηγοῦν αἱ πηγαί, «ὁ Σωτὴρ δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ, ἅπερ διὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἐνήργησεν. Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριός ἐστι καὶ τότε καὶ νῦν καὶ εἰς ἔπειτα, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσιν»⁸.

Ἐκ τῆς ὕψους τοῦ ὄψεος τοῦ περὶ μαρτύρων ἀντιλήψεις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, δὲν θὰ δυσκολευθῆ οὐδόλως νὰ διακρίνη τὴν σύμπτωσιν αὐτῶν

1. Μακαρ., Ὁμιλ. 34, 657.

2. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78, 613. Χρυσόστομ., Μ. 47, 389.

3. Μακαρ., Ὁμιλ. Μ. 34, 469.

4. Πρβλ. R. Reitzenstein, *Historia monachorum und historia Lausiaca*, Göttingen 1916., σ. 89 ἔ. Α. Φυτράκη, μ. ἔ. σ. 51 ἔ. H. Lietzmann, *Geschichte der alten Kirche*, IV, 1944 σ. 151 ἔ. K. Müller, *Kirchengeschichte* I^o σ. 502—3.

5. Βίος Ἀντωνίου κ. 70. Μ. 26, 941.

6. Πρβλ. πλείονα παραδείγματα ἐκ τῶν βίων Ἀντων., Παχουμ. καὶ Μακαρ. παρὰ Α. Φυτράκη, ἔ. ἄ. σ. 54 ἔ. Πρβλ. καὶ E. Lucius, μ. ἔ. σ. 380 ἔ.

7. Πρβλ. σχετικὰ χωρία ἐκ τῶν πηγῶν παρὰ R. Reitzenstein, ἔ. ἄ. σ. 56.

8. Πρβλ. Α. Φυτράκη, μ. ἔ. σ. 53 ἔ. Παλλαδ., Λαουσ. Ἰστ. Μ. 34, 1138 1114, Παράδεισος, Μ. 65, 445.

πρὸς τὰς ἐκτεθείσας ἀνωτέρω περὶ τῶν μοναχῶν γνώμας τῶν ἀσκητικῶν συγγραφέων. Οἱ Μοναχοί, ἄλλωστε, εἶναι, μετὰ τὴν λήξιν τῶν διωγμῶν καὶ τὴν σταθεροποίησιν τῆς διοικητικῆς διαρθρώσεως τῆς Ἐκκλησίας, οἱ νέοι «χαρισματοῦχοι», τοὺς ὁποίους ἀπαντῶμεν καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ὡς ὁ A. v. Harnack πειστικῶς παλαιότερον εἶχεν ὑποστηρίξει¹.

5. Ὁ μοναχικὸς βίος, ὡς παντελῆς ἄρνησις τῶν ἐγκοσμίων, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἐνταθεῖσα ἄσκησις θεωροῦνται ὡς μία ἐξαιρετικὴ προᾶξις ἀφοσιώσεως καὶ θυσίας πρὸς τὸν Θεόν, δυναμένη ἀκριβῶς λόγῳ αὐτῆς τῆς ιδιότητός της ὡς αὐτοθυσίας νὰ παράσχη τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ μοναχοῦ τὴν ἄφρασιν, ὡς καὶ εἰς τὸν μάρτυρα ἡ θυσία αὐτοῦ διὰ τοῦ μαρτυρίου. Ἦδη ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἁντωνίου εὐρίσκομεν τὸν πρῶτον ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης· «θελόντων τοίνυν, γράφει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, συναραί λόγον ἀπὸ τῆς γεννήσεως (τοῦ Ἁντωνίου οἱ δαίμονες), εἰ μὴ ὑπεύθυνος αὐτοῖς εἶη, ἐκώλυον οἱ τὸν Ἁντώνιον ὀδηγοῦντες λέγοντες ἐκείνοις· τὰ μὲν ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ὁ Κύριος ἀπήλειπεν, ἔξ οὗ δὲ γεγρονε μοναχὸς καὶ ἀπηγγείλατο τῷ Θεῷ, ἔξεστι λόγον ποιῆσαι»². Ἡ προσέλευσις, συνεπῶς, τοῦ Ἁντωνίου εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἡ πλήρης ἀφοσίωσις του εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὁ διὰ τοῦ τρόπου τούτου θάνατος αὐτοῦ διὰ τὸν κόσμον, εἶχον τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον εἶχε καὶ ὁ διὰ τοῦ μαρτυρίου θάνατος τοῦ μάρτυρος. Ἡ θυσία τοῦ μοναχοῦ διὰ τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ κόσμου ἐθεωρεῖτο ἰσότημος πρὸς τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου θυσίαν τῆς ζωῆς τοῦ μάρτυρος. Ὁ Ἰερώνυμος ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος κέκτηται τὴν αὐτὴν καθαρτικὴν ἐνέργειαν τοῦ βαπτίσματος³. Κατὰ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν τὸ πέμπτον κατὰ σειρὰν βάπτισμα εἶναι τὸ «τῶν δακρύων» τῆς μετανοίας (τοῦ μοναχοῦ), τὸ ὁποῖον οὗτος τοποθετεῖ μετὰ τὸ τέταρτον εἶδος, τὸ τοῦ «διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος»⁴. Ἡ ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ μετάνοια ὀνομάζεται «ἀνάκλησις βαπτίσματος» καὶ «συνθήκη πρὸς Θεὸν δευτέρου βίου»⁵, ἥτις, ὡς καὶ τὸ βάπτισμα, «ἀνακαθαίρει» τὴν ψυχὴν τοῦ μοναχοῦ⁶. Τὸ δάκρυον τοῦ μετανοοῦντος τούτου ἀποτελεῖ δι' αὐτόν, κατὰ τὸν Ἰσίδωρον τὸν Πηλουσιώτην, τὸ «δεύτερον λουτρὸν καὶ τὴν ἐκουσίαν κολυμβήθραν», ἐν ἧ ἀνακαθαίρεται ἐκ τῶν μολυσμάτων τῆς ἁμαρτίας ἢ συνειδήσεως του⁷,

1. Die pseudoklementinischen Briefe κλπ., Sitzb. d. Pr. Akad., 1891, I, σ. 361—85. Πρβλ. καὶ K. Heussi, μ. ἔ. σ. 166. 184 ἔ. ὡς καὶ J. Hörmann, Untersuchungen zur griechischen Leibenbeichte, Donauwörth, 1913 σ. 16 ἔ.

2. κ. 65. M. 26, 936.

3. Ἐπιστολ. Ad. Paulam, κ. 25.

4. Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα, M. 36, 356.

5. Ἰωά ν. Κλίμ., M. 88, 784.

6. Σχολ. εἰς Ἰωά ν. Κλίμα κ., M. 88, 760.

7. M. 78, 409.

διότι καὶ ἡ προσέλευσις εἰς τὸν μοναχικὸν βίον θεωρεῖται μυστήριον, ὡς ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἀνέπτυξαν μετὰ ταῦτα¹.

6. Ἡ παραδόξος προσέτι καθ' ἑαυτὴν καὶ τόσον σκανδαλίζουσα τοὺς ἐθνικοὺς ἀντίληψις, ὅτι οἱ μάρτυρες διὰ τοῦ θανάτου των κατανακοῦν τὸν πολέμιον, μεταβιβάζεται καὶ εἰς τοὺς «νεκροὺς» τῷ κόσμῳ μοναχοῦς. Ὁ ἐξ αὐτῶν ὑπερνικῶν τὰ ἄτακτα πάθη μοναχὸς δύναται νὰ ψάλλῃ «τὸν ἐπινίκιον ἕμνον τῷ Χριστῷ»², διότι διὰ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν κατενίκησε οὗτος καὶ τὸν χρησιμοποιοῦντα ταῦτα ὡς ὄργανά του διάβολον. Διὰ τῶν «παλαισμάτων» τοῦ μοναχοῦ καὶ τῶν «θλίψεων τῶν πολλῶν καὶ ἀμυθήτων»³ πλέκονται οἱ στέφανοι «καὶ ἄθλοις τὰ ἔπαθλα ἀκολουθεῖ»⁴, διότι «ἔπαθλα μαρτύριον τῆς ἀθλήσεως ἀναμφίλεκτον»⁵. Ἡ ἄσκησις συνεπῶς καθιστᾷ τὸν μοναχὸν «νικηφόρον» καὶ ὁ Κύριος δέχεται αὐτὸν ὡς «στεφανίτην», ὡς λαβόντα δῆλον ὅτι διὰ τῆς ἀποτάξεως τῶν τοῦ κόσμου τῆς νίκης τὸν στέφανον⁶. Ἡ ἐλπίς τῶν ἀμοιβῶν τούτων τῆς νίκης των ἐνισχύει τὸ θάρρος αὐτῶν κατὰ τοὺς ἀγῶνάς των καὶ χαίρουν τῇ «ἐπαγγελίᾳ τῶν θείων στεφάνων»⁷. Διότι οὐδεμία ὑπάρχει κατ' αὐτοὺς ἀμφιβολία, ὅτι ὁ «ἀγωνοθέτης» Κύριος ὥρισεν «ἐνταῦθα μὲν ἀγωνισασθαι, ἐν οὐρανῷ δὲ τοὺς στεφάνους κομίσασθαι. Ὁ γὰρ παρὼν βίος, φρονοῦν, ὅλος ἔργων καὶ ἀγῶνων ἐστίν· ὁ δὲ μέλλον στεφάνων καὶ ἀμοιβῶν»⁸. Ὁ θάνατος δὲ ἀκριβῶς τοῦ ἐμμένοντος σταθερῶς εἰς τὰ μοναχικὰ ιδεώδη ἐξασφαλίζει εἰς αὐτὸν τὴν πλήρη νίκην. «Νικητῇ γὰρ ἀκολουθεῖς βασιλεῖ, γράφει ὁ Μ. Βασίλειος, τῆς νίκης αὐτοῦ βουλομένῳ σε γενέσθαι κοινωνόν. Οὐδὲ γὰρ ἀποθανὼν ἠττήθης, ἀλλὰ τότε δὴ καὶ τελειώτατα ἐνίκησας, ἄχρι τέλους ἄτρεπτον φυλάξας τὴν ἀλήθειαν σεαυτῷ καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας παρορησίαν ἀμετακίνητον σχών»⁹. Τότε δὲ καὶ χορηγεῖται καὶ εἰς τὸν μοναχὸν τῆς νίκης, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀφθαρσίας ὁ στέφανος, ὁπότε καὶ «μετὰ μαρτύρων χορευσεὶ καὶ μετὰ ἀγγέλων παρορησιάζεται»¹⁰.

7. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ὁμοιοτήτων, τὰς ὁποίας ὁ μεταγενέστερος

1. Μ. 99, 1524. Πρβλ. Α. Φυτράκη, «Ταῖς τῶν δακρύων ροαῖς», Ἀθῆναι 1946 σ. 26 ἔ. F. Heiler, *Urkirche und Ostkirche*, München 1937 σ. 376.

2. Παλλ. α. δ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1217.

3. Τῶν βεβαίους τὴν εἰλικρινῆ μετάνοιαν καὶ συνεπαγομένων ἀσθηροτέρων ἄσκησιν. Πρβλ. Α. Φυτράκη, «Ταῖς τῶν δακρύων ροαῖς», σ. 11 ἔ.

4. Ἰσιδ. Πηλ., Μ. 78, 1361. Νείλ., Μ. 79, 457, 437, 513.

5. Νείλ., Μ. 79, 692. Ἰσιδ. Πηλ. Μ. 78, 1501.

6. Θεοδ., Φιλοθ. Ἰστ. Μ. 82, 1324. Παλλ. α. δ., Λαυσ. Ἰστ. Μ. 34, 1212.

7. Ἰσιδ. Πηλ., Μ. 78, 1361. Νείλ. Μ. 79, 536.

8. Μ. Βασίλ., Ἀσκ. Διατ. Μ. 31, 1412. Παλλ., Λαυσ., Ἰστ., Μ. 34, 995. Νείλ., Μ. 79, 633. 85.

9. Ἀσκητ. Μ. 31, 624.

10. Πρβλ. π. χ. Ἰωάν. Κλίμ., Μ 88. 704. Νείλ., Μ. 79, 85.

ἐρευνητής διακρίνει εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐκδηλώσεις, τὸ μαρτύριον και τὸν μοναχικὸν βίον, και οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς και πατέρες ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεως τῶν μοναχῶν παρελλήλισαν αὐτὸν πρὸς τοὺς μάρτυρας και προσεπάθησαν νὰ προσδιορίσουν λεπτομερέστερον τὸ βαθύτερον σημεῖον ἐπαφῆς τῶν ἀγώνων και τοῦ μαρτυρίου τῶν δύο κατηγοριῶν τῶν ἡρώων τούτων τῆς πίστεως¹. Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ ἀγιολογικῷ κειμένῳ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἀναγνώσκωμεν, ὅτι ὁ Μ. Ἀντώνιος, ἀφοῦ παρὰ τὴν θεριμὴν ἐπιθυμίαν του δὲν ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Μαξιμίνου «πάλιν εἰς τὸ μοναστήριον ἀνεχώρει και ἦν ἐκεῖ καθ' ἡμέραν μαρτυρῶν τῇ συνειδήσει και ἀγωνιζόμενος τοῖς τῆς πίστεως ἀθλοῖς»². Ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τοῦ Μ. Ἀθανασίου γίνεται διὰ πρώτην φορὰν λόγος περὶ τοῦ νέου εἴδους τοῦ μαρτυρίου τῶν μοναχῶν, τοῦ μαρτυρίου τῆς συνειδήσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ τελειωθῶσιν οἱ νέοι μάρτυρες, ὅταν—και αὐτὸν εἶναι τὸ ἄκρως χαρακτηριστικὸν—δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστοῦν πλέον τὸν μαρτυρικὸν θάνατον διὰ τὴν πίστιν των ὑπὸ τῶν διωκτῶν. Ἐντὸς τῆς συνειδήσεως τοῦ μοναχοῦ θὰ ἐλάμβανε πλέον χώραν ὁ ἀγὼν τοῦ μαρτυρίου, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ὤφειλε νὰ κατανηκῆσῃ ἢ ψυχὴ τοῦ νέου ὁμολογητοῦ τὴν ἀγίτροπον προσπάθειαν τοῦ ἐχθροῦ διὰ τῆς ἀκλονήτου τῆς πίστεως. Ἐὰν ἐπετύγγανε τοῦτο, ἐθεωρεῖτο και ὁ μοναχὸς τέλειος ὁμολογητῆς και μάρτυς.

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸ μαρτύριον συνιστοῦν ἐφεξῆς οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς εἰς τοὺς καταφεύγοντας εἰς τὴν ἔρημον διὰ νὰ δοκιμάσουν τὴν δύναμιν τῆς πίστεως των και νὰ ἀκολουθήσουν τὸν Κύριον «μοναχοῦς». «Τὴν ὑπομονὴν ἀσχοῦ, συμβουλεύει τὸν Μοναχὸν ὁ Νεῖλος, οἷαν αὐτὴν ἔγνωμεν γυμνασθῆναι τοὺς μάρτυρας, ἐπειδὴ τὸ τῆς συνειδήσεως μαρτύριον και ἡμεῖς ἀπαιτούμεθα»³. «Φόβον ἔχε Θεοῦ και πόθον και καθαρὸν πρὸς πάντας τῷ μαρτυρίῳ τοῦ συνειδότος κέχηρο», γράφει ὁ ἴδιος ἀλλαχοῦ⁴. Διὰ τοῦ μαρτυρίου τούτου «μιμοῦνται» ἤδη και οἱ μοναχοὶ τοὺς ἀθλοῦς τῶν μαρτύρων⁵, διότι και αὐτοὶ «τῇ τοῦ πρωτομάρτυρος (Χριστοῦ) στρατεία βαδίζοντες ὑπάρχουν»⁶. Οἱ μοναχοί, οἱ παλαιόντες διὰ τὴν ἑαυτῶν τελειότητα, θεωροῦνται

1. Πρὸβλ. E. Lucius, μ. ἔ. σ. 396 ἔ. H. Delehaye, Sanctus, σ. 109 ἔ. K. Holl, Die Vorstellung von Märtyrer und die Märtyrerakte in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Ges. Aufsätze, II, Tübingen 1928, σ. 88 ἔ. κ.λ.π.

2. κ. 47, M. 26, 912. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δὲν παραλαμβάνει ὁ Μ. Ἀθανάσιος «γνωστικὰς ιδέας», ὡς φρονεῖ ὁ Campenhausen (μ. ἔ. σ. 141), ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ ἀντιλήψεις ὑπαρχούσας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ δευτέρου αἰῶνος. ὡς θὰ λεχθῆ ἄμέσως κατατέρω.

3. M. 79, 1241.

4. M. 79, 1252.

5. Νεῖλος, M. 79, 1146.

6. Ἰωάν. Κλίμ., M. 88, 709.

ἦδη ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὡς διάγοντες «τὸ στάδιον τῆς νοεραῖς ὁμολογίας»¹, ὀνομαζόνται «ὁμολογηταί», οὔτινες «ταῖς νίκαις τῆς μαρτυρίας ἐκλάμπουσιν»², διότι πᾶσα ἡ ζωὴ αὐτῶν εἶναι «ἐτοιμασία πρὸς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον»³. Ὁ Ἰερώνυμος ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγ. Παύλου γράφει ὅτι αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς τῶν πιστῶν ἐπιδιώκει πολλὰκις ἀντὶ τοῦ θανάτου τοῦ σώματος διὰ τοῦ μαρτυρίου τὸν βασανισμὸν καὶ τὴν δοκιμασίαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀσκουμένου, διότι αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ μαρτύριον εἶναι ὀδυνηρότερον τοῦ θανάτου τοῦ σώματος⁴. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς Εὐστόχιον ἀναγράφει ρητῶς ὁ αὐτὸς πατὴρ, ὅτι δὲν θεωροῦνται μόνον οἱ χύσαντες τὸ αἷμά των διὰ τὴν πίστιν των ὁμολογηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑφιστάμενοι τὸ καθημερινὸν μαρτύριον ἀσκηταί· «Mater tua longo martyrio coronata est. Non solum effusio sanguinis in confessione reputatur, sed devotae quoque mentis servitus cotidiana martyrium est. illa corona de rosis et violis plectitur, ista de liliis»⁵.

Ὁ ἀσκητὴς Νεῖλος, γράφων πρὸς μοναχὸν τινα νοσταλαγοῦντα τὸ μαρτύριον, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά· «Ἐὰν μηδεὶς διώκῃ σε τύραννος ἕλλην, ἀλλ' ὅμως γίνου ἐτοιμος εἰς μαρτύριον, ἵνα μὴ σιερηθῆς τῆς προθυμίας. Κἂν γὰρ μὴ παρῆ διωγμὸς ὡσπερ θέλεις, οὕτως ἔσται σοι τὰ πράγματα. Μᾶλλον δὲ πάρεστι διωγμὸς διὰ παντὸς τοῦ βίου· πάρεστι θυμὸς, πάρεστι ἐπιθυμία αἰσχρά, πάρεστι ἀθυμία, καὶ λύπης καὶ ἀκηδίας τυραννίς, ἐγγύς σου φόβος ἄκαιρος, καὶ βασκανία παρίσταται, ἐρέστηκέ σοι κενοδοξίας ἄρχων καὶ λαιμαργίας καὶ μέθης καὶ τῶν ἄλλων λυμαντηρίων παθῶν. Τούτων γὰρ ἕκαστον τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν ἐκδιώκει τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἀγωνίζου τοίνυν καὶ ἀνδρίζου κατ' αὐτῶν ὡς στρατιώτης Χριστοῦ»⁶. Ὁ Μακάριος ὡσαύτως συνιστᾷ εἰς ἕτερον μοναχὸν νὰ μὴ ὑποταγῆ εἰς τὸν Σατανᾶν «ἐργαζόμενος τὴν ἐν τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ ἐπιτελουμένην δικαιοσύνην» ὅπου, καθὼς γράφει, ὑπάρχει τὸ βῆμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θυσιαστήριον, «ὅπως τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεώς σου καυχῆσεται ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ καθαρίσαντός σου τὴν συνείδησιν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων»⁷. Ἄλλος μοναχὸς παρεκάλεσε καὶ τὸν Παχούμιον νὰ εὐχεται ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα καταστῆ καὶ οὗτος μάρτυς. «Ἀδελφέ, ἀπήντησεν ὁ Π., ἀπόμεινον τὸν ἀγῶνα τοῦ μοναχοῦ γενναίως καὶ ἀμώμως, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου

1. Ἰωάν. Κλίμακ., Μ. 88, 680.

2. Μ. Βασίλ., Ἀσκητ. Μ. 31, 625. Ἰωάν. Κλίμακ. Μ. 88, 717.

3. Πρβλ. Μ. Βασίλ., Ὅροι πλ. Μ. 31, 925—8.

4. κ. 2—3. ΜΙ., 23, 18.

5. κ. 31, 1 (CSEL, 56, σ. 349). Πρβλ. καὶ Salvian De gubernatione Dei, κ. VIII.

6. Μ. 79, 421.

7. Μ. 34. 761.

εὐαρέστησιν τὸν βίον σου κατορθώσας, και ἔξεις ἐν οὐρανοῖς τὴν μετὰ μαρτύρων κοινωνίαν»¹. Καὶ ἐν Περσικῶ τινι μαρτυρίῳ τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου ἀναγράφεται, ὅτι «καὶ ὁ μοναχικὸς βίος εἶδος μαρτυρίου, ἔνεκα τῶν μόχθων, τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖ, τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς θεωρίας τοῦ θανάτου και τῆς περιφρονήσεως πάντων τῶν ἐγκοσμίων»².

Ἐν τῇ κοινοβιακῇ πολιτείᾳ ἀνεπτύχθη ἀπ' αὐτῆς τῆς συγκροτήσεώς της ἐν νέον καθήκον διὰ πᾶν μέλος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπεθύμει ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτῆς νὰ ἀποκτήσῃ τὴν τελειότητα· ἡ τυφλὴ και ἀπεριόριστος ὑπακοὴ πρὸς τὸν ἀββᾶν ἢ ἡγούμενον τῆς μοναχικῆς ἐκείνης κοινότητος. Πρὸς αὐτὸν ὀφείλει ἕκαστος μοναχὸς «τὸ εὐπειθὲς και ὑπήκον ἄχρι θανάτου ἐπιδεικνύσθω, μεμνημένος τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐγένετο ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ»³. Ἡ μέχρι θανάτου ὑπακοὴ αὕτη ἀπαιτεῖ, ὡς εἶναι φυσικόν, παρ' ἑκάστου κοινοβιατοῦ μεγίστους ἀγῶνας διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ ἰδίου του ἐγώ, μίαν πλήρη τῆς ἰδίας θελήσεως φύσιν, ἡ ὁποία και ἀνυποῖ αὐτὸν μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ νικήσαντος ἑαυτὸν μάρτυρος, ὡς ὀρθῶς παρετέρησεν ἤδη ὁ K. Holl⁴.

Ἐπὶ τούτοις οἱ ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος και ἔξῃς συσχετίζουσι τοὺς νέους μάρτυρας πρὸς τοὺς παλαιότερους και περιγράφουσι τὰ φέροντα εἰς συνάφειαν αὐτοὺς ἦθη και περιστατικά. Τοὺς ἐπιδεικνύοντας ἰδιαιτέραν ἐπίδοσιν εἰς τὰς μοναχικὰς ἀρετάς, ἐθεώρουσι ὡς ἀνήκοντας ἤδη «ἐν τάξει τῶν μαρτύρων»⁵,—εἶναι οἱ ζῶντες μάρτυρες, τοὺς «χοροὺς» τῶν ὁποίων ἀνεύρισκέ τις ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Αἰγύπτου, κατὰ τὸν Χρυσόστομον—⁶, διότι φρονοῦν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ «δικαιοκριτὴς» νὰ μὴ δεχθῆ μετὰ τῶν μαρτύρων Του, τοὺς ἀγωνιζομένους τὸν καλὸν ἀγῶνα⁷. Οἱ τάφοι τῶν διαπρεψάντων μοναχῶν ὀνομάζονται πλειστάκις «Μαρτύρια», ὡς ὀνομάζοντο, ὡς γνωστὸν και οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων⁸, και πρὸς τὰ λείψανα αὐτῶν ἐπεδείκνυον τὰς αὐτὰς τιμὰς ὡς και πρὸς τὰ μαρτυρικά λείψανα⁹. Ὅτε ὁ Γρηγ. ὁ Νύσσης μετέβρινε νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν βαρέως ἀσθενοῦσαν ἀδελφήν του Μακρίνην, εἶδε καθ' ὕπνου, ὅτι ἐκράτει εἰς τὰς χεῖράς του ἀκτινοβολοῦντα λείψανα μαρτύρων. Ἡ θεὰ τῆς ἐτοιμοθανάτου μοναχῆς-ἀδελφῆς

1. F. Halkin, Sancti Pachomii vitae graecae, Bruxelles 1932, σ. 132.

2. Bibl. der Kirchenväter, τ. 22 σ. 242.

3. Πρβλ. π.χ. Μ. Βασίλ., Ὅροι κατὰ πλ. Μ. 31, 1161, 1181 κλπ.

4. Enthus. u. Bussg., σ. 164.

5. Παλλ., Λαοσ. Ἰστ. Μ. 34, 1243.

6. Μ. 57—8, 87.

7. Ἰωάν. Κλίμ., Μ. 88, 696.

8. Μακαρ., Ἀποφθ., Μ. 34, 256—7. Ἀποφθ., Μ. 65, 277 κλπ.

9. Πρβλ. π.χ. E. Lucius, μ. ἔ. σ. 408. Α. Φυτράκη, Τὰ ἰδεώδη κλπ., σ. 55 ἔ. Γρηγ. Νύσ., Βίος Μακρ. Μ. 46, 980. 992 κλπ.

του παρέσχεν εἰς αὐτὸν τοῦ ἐνυπνίου του τὴν ἐξήγησιν· «τῶν γὰρ ἐνυπνίων ἢ ὄψις ἐκκαλύπτει μοι διὰ τῶν φαινομένων ἐδόκει τὸ αἰνίγμα. Ἦν γὰρ ὡς ἀληθὲς τὸ προκείμενον θέαμα, μάρτυρος ἀγίου λείψανα, ἃ τῇ μὲν ἁμαρτία ἐνεπέκρωτο, τῇ δὲ ἐνοικίωσιν τοῦ πνεύματος χάριτι κατελάμπετο»¹. Τὰ τιμώμενα λείψανα τῶν ἐξεχόντων μοναχῶν τοποθετοῦνται κατὰ προτίμησιν ἐν τοῖς Μαρτυρίοις (τοὺς ναοὺς πρὸς τιμὴν τῶν μαρτύρων) καὶ πλησίον τῶν μαρτυρικῶν λειψάνων, ἵνα οἱ νέοι οὗτοι μάρτυρες εἶναι «ὁμόσκηνοι» καὶ «ὁμόροφοι» μετὰ τῶν πλαισιωτέρων, διότι ἀκριβῶς συνηνωμένοι διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς κοινῆς θυσίας εὐρίσκοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πιστῶν.²

Αἱ συνήθειαι διὰ τοὺς μάρτυρας παννυχίδες καὶ πανηγύρεις ἐλάμβανον ὡσαύτως χώραν καὶ εἰς τοὺς τόπους ἐνθα ὑπῆρχον τὰ λείψανα τῶν μοναχῶν κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς μνήμης των ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος³. Τὰς ψυχὰς τῶν θνησκόντων τελείων ἐξ αὐτῶν ὑπεδέχοντο ἄγγελοι «καὶ χοροὶ μαρτύρων», ἵνα μεταφέρουν αὐτὰς μετ' ὕμνων εἰς τοὺς οὐρανοὺς⁴. Ἐνταῦθα οἱ νέοι τοῦ Κυρίου ἀκόλουθοι λαμβάνουν θέσιν μετὰ «τῶν ἀποστόλων καὶ μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν» καὶ συνδοξάζονται «σὺν τῷ χορῷ τῶν τροπαιοφορούντων»⁵. Ἡ ὑπὲρ τοῦ Κυρίου θυσία των ἐξασφαλίζει καὶ εἰς τοὺς μοναχοὺς, ἐκτὸς τοῦ στεφάνου, τοῦ θριάμβου καὶ τῆς τιμῆς καὶ τὴν «παρησίαν» ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιοῦν οὗτοι ὑπὲρ τῶν προσφευγόντων πρὸς αὐτοὺς ἀδελφῶν των καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς των καὶ μετὰ θάνατον διὰ τὰς θεραπείας τῶν ἀσθενειῶν των, ἀλλὰ καὶ τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν⁶. Τοιοῦτοτρόπως προστίθενται καὶ οἱ τέλειοι μοναχοὶ εἰς τὴν χορείαν τῶν ὁμολογητῶν καὶ τῶν μαρτύρων, οἵτινες καὶ μόνοι αὐτοὶ κατὰ τοὺς αἰῶνας τῶν διωγμῶν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἑαυτῶν «παρησίαν» ὑπὲρ τῶν λοιπῶν πιστῶν⁷.

Ἐν τέλει δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀσκούμενοι μοναχοὶ συναισθάνονται ὅτι διὰ τῆς μοναχικῆς των ζωῆς ἐτοιμάζονται, τρόπον τινά, διαρκῶς διὰ τὸ μαρτύριον, διὰ τοῦ ὁποίου μάλιστα θὰ ἠδύναντο ταχύτερον νὰ ἐπιτύχουν τοῦ ποθημένου· ὅτι εἰς τὸν μοναχικὸν βίον κατέφυγον, διότι

1. Βίος Μακρίνης, Μ. 46, 980.

2. Πρβλ. π. χ. Θεοδ., Φιλόθ., Ἰστ. Μ. 82. 1393. 1412. 1149. 1457.

3. Πρβλ. π. χ. Γρηγ. Νύσ., Βίος Μακρίνης, Μ. 46, 992 «τῆς οὖν παννυχίδος περὶ αὐτὴν ἐν ὕμνοῖς, καθάπερ ἐπὶ μαρτύρων πανηγύρεως τελεσθείσης». Πρβλ. καὶ Θεοδ., Φιλόθ., Ἰστ., Μ. 82. 1457. Η. Delehaeye, Sanctus σ. 114 ἔ.

4. Πρβλ. π. χ. Παλλ., Λαυσ. Ἰστ., Μ. 34, 1161.

5. Μ. Βασιλ., Ἀσκητ., Μ. 31, 652. Νείλ. Μ. 79, 476.

6. Πρβλ. π. χ. Ε. Lucius, μ. ἔ. σ. 399 ἔ. Κ. Holl, Die Vorstellung d. Märtyrer κλπ., ἔ. ἁ. σ. 90 ἔ. Α. Φυτράκη, Τὰ ἰδεώδη κλπ., σ. 50 ἔ.

7. Πρβλ. π. χ. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Α' Ἀθήναι, 1948, σ. 142. σημ. 5.

δὲν εἶχον ἑτέραν δυνατότητα νὰ ἐπιδείξουν τὴν ἀφοσίωσίν των πρὸς τὸν Κύριον ὡς και ὅτι οἱ εὐτυχήσαντες νὰ μαρτυρήσουν παραμένουν δι' αὐτοὺς πάντοτε τὰ φωτεινὰ πρὸς μίμησιν παραδείγματα. Αὐτὸς ὁ Μ. Ἀντώνιος ἔσπευσεν, ὡς ὑπεδηλώθη, νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Μαξιμίνου, διότι «εἶχε πόθον και ἠύχετο» νὰ μαρτυρήσῃ, ἤτοιμάζετο δι' αὐτὸ και κατέβαλλε πᾶσαν πρὸς τοῦτο προσπάθειαν. Περίλυπος διότι δὲν ἐπέτυχε, παρὰ τὰς προσπάθειάς του, τοῦ ποθομένου, ὅπερ θὰ ἐσήμαινε δι' αὐτὸν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ του, ἀνεχώρησε, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ διωγμοῦ και τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Πέτρου (24 Νοεμβρίου 311), πάλιν εἰς Μοναστήριον «καθ' ἡμέραν μαρτυρῶν τῇ συνειδήσει»¹.

Οἱ μοναχοὶ ὑπομένουν ἀγογγύστως και μετὰ θάρρους τὰ δεινὰ τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος των, ἀναλογιζόμενοι διαρκῶς τὰ πάθη τοῦ Κυρίου και τοὺς ἀθλοὺς και τὰ βασανιστήρια τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως².

Διὰ τῶν παραδειγμάτων ἐκείνων ἐνισχύουν τὴν πίστιν των και ἐμμένουν μέχρι τέλους εἰς τὰς δοκιμασίας τοῦ ἐχθροῦ³. Ἵνα δὲ ἀκριβῶς δύνανται νὰ διδάσκωνται ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων τῶν μαρτύρων και οἱ νέοι μοναχοί, συνιστοῦν πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς νὰ μελετοῦν μετὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς και τὰ «μαρτυρικά»⁴.

8. Ἡ ἀναπτυχθεῖσα ἀνωτέρω σχέσις και συγγένεια τοῦ Μοναχικοῦ βίου πρὸς τὸ μαρτύριον, δὲν εἶναι φαινόμενον παντελῶς νέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐμφανισθὲν μετὰ τῶν πρώτων ἀναχωρητῶν, ἀλλ' ἔχει τὰς ρίζας του ἐν αὐταῖς ταῖς πηγαῖς τοῦ χριστιανισμοῦ και εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, κατὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔλειπον, ὡς γνωρίζομεν, αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀσκητικαὶ τάσεις, ἀπαντῶμεναι ὑπὸ ποικίλας ἐκδηλώσεις, κυρίως δὲ μετὰ τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐπιδείξωσι τὴν πλήρη ἀφοσίωσίν των πρὸς τὸν Θεὸν μέχρις αὐτοθυσίας⁵. Ἀσκηταὶ και μάρτυρες, γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Ε. Lucius, ἐμφανίζονται ὡς ἀδελφοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶ-

1. Βίος Ἀντων. κ. 46-7., Μ. 26, 909-12.

2. Βίος Παχουμίου, κ. 1' «οὕτως ἑαυτοὺς ἀνήγον σκληροτέρᾳ ἀσκήσει... οὐ μόνον νυκτὸς και ἡμέρας τὸν σταυρωθέντα Χριστὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχοντες, ἀλλὰ και οὗς ἐωράκασιν τοσοῦτον ἀγωνισαμένους μάρτυρας», παρὰ Α. Φυτράκη, Τὰ ἰδεώδη κλπ. σ. 49. Πρβλ. και Ἰωάν. Κλίμ., Μ. 88, 996. Ἰσιδ. Πηλ., Μ. 78, 1620.

3. Πρβλ. Νεῖλος, Μ. 79, 545. 697. Ἰωάν. Κλίμ., Μ. 88, 1029 και Μ. Βασιλ., Ἀσκητ. Διαταγ., Μ. 31, 1385.

4. Πρβλ. H. Lietzmann, Geschichte der alten kirche, 4, σ. 116 ἔ. Ε. Lucius, μ. ἔ. σ. 41 ἔ. Reallexikon für Antike und Christentum ἐν τῇ λέξει Askese I, σ. 758 ἔ. R. Reitzenstein, μ. ἔ. σ. 88 ἔ. Α. Σ. Μπαλάνου, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., τ. 5. σ. 825. K. Heussi, Das Mönchtum, Die Rel. in Gesch. u. Geg., τ. 4 σ. 135. H. Leclercq, Monachisme, DAL, 11 σ. 1774.

νας, διότι ἡ ἀσκησις καὶ τὸ μαρτύριον εἶναι συγγενεῖς ἐκδηλώσεις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Ἀμφότεροι πραγματοποιοῦν, ἄλλωστε, εἰς διαφόρους σφαίρας καὶ ὑπὸ διαφόρους προϋποθέσεις τὸ αὐτὸ θρησκευτικὸν ἰδεῶδες. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ὑψίστου χριστιανικοῦ καθήκοντος παρωθεῖ καὶ τοὺς ἀσκητὰς καὶ τοὺς μάρτυρας. Ἀμφότεροι ἐπιδιώκουν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀμφότεροι ἐπιθυμοῦν νὰ καταστοῦν τοῦ Κυρίου ἀκόλουθοι. Οὗτοι ἐπιτελοῦν τοὺς αὐτοὺς ἀθλοὺς· περιφρονοῦν τὸν κόσμον, ἀποβάλλουν τὰ ἀγαθὰ των, ἀποξενώνουν ἑαυτοὺς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς οἰκογενεῖας των, ἀπαρνοῦνται, τέλος, ἑαυτοὺς καὶ θυσιάζουν τὴν ζωὴν των ἀκόμη ἵνα δοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ¹. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν διωγμῶν ὁμολογηταὶ ζοῦν ἐν ἀσκήσει καὶ οἱ ἀσκητικῶς ζῶντες ἐπιδιώκουν νὰ καταστοῦν ὁμολογηταὶ καὶ μάρτυρες². Ὁ μοναχικὸς βίος ἀρχεταὶ ἀφ' ἧς ἐποχῆς, οἱ προϋπάρχοντες ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας ἀσκηταί, ἐγκατέλειψαν τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας καὶ ἀπεχωρίσθησαν καὶ τ ο π ι κ ῶ ς, οὕτως εἶπεῖν, πάντων τῶν ἐγκοσμίων³. Ἡ τοιαύτη ἀποχώρησις καὶ «ἀπόταξις», ἡ ἀποτελοῦσα οὐσιώδη ἔντασιν τῆς ἀσκήσεως, ἐθεωρήθη ὑψίστη αὐτοθυσία, δυναμένη νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου θυσίαν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνῶ ἡ ὁμολογία τοῦ μάρτυρος καὶ ἡ διὰ τοῦ θανάτου του θυσία ἐγένετο ἅπαξ, τὸ μαρτύριον τοῦ μοναχοῦ παρεστίνετο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του⁴. Οὗτω κατέστη ὁ ὄρος «μάρτυς» ἡ ὀνομασία καὶ τῶν τελείων μοναχῶν⁵. Ὁ αὐτός, ἄλλωστε, «θεῖος ἔρωσ» καὶ ἡ αὐτὴ «θεία ἀγάπη» παρώθησαν ἀμφοτέρας τὰς κατηγορίας τῶν ἡρώων τούτων τῆς πίστεως εἰς τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις των. Ἴδου τι γράφει περὶ αὐτοῦ ἐπὶ λέξει ὁ Θεοδώρητος· «Καὶ μέντοι καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς καὶ τῶν μαρτύρων οἱ δῆμοι, τοῦτο τὸ πῦρ εἰσδεξάμενοι, πάντων μὲν ὑπερείδον τῶν ὀρωμένων, πάσης δὲ ζωῆς ἡδίστης τὰ μύρια τῶν θανάτων εἶδη προείλοντο. Ἐρασθέντες γὰρ τοῦ θείου κάλλους καὶ τὸ περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ λογισάμενοι φίλτρον, καὶ τὰς μυρίας ἐνθυμηθέντες εὐεργεσίας, αἰσχρὸν ἠγήσαντο, μήτε τὸ κάλλος ἐκεῖνο ποθῆσαι τὸ ἀφθαστον, καὶ ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην γενέσθαι. Τούτου χάριν, μέχρι θανάτου τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας ἐφύλαξαν. Τούτου τοῦ κάλ-

1. μ. ἔ. σ. 41. 396 ἔ. Πρβλ. καὶ M. Lot-Borodine, *Das Mysterium der Tränengabe...* (γερμ. μετάφρ.), *Bened. Monatschrift* 1939 σ. 244, ὅπου ἐξαιρέται ἡ μεταξὺ ἀσκήσεως καὶ μαρτυρίου στενὴ σχέσηις. Ἴδὲ καὶ Νείλ., M. 79, 528. Μακάρ., M. 34. 773. Χρυσόστ., M. 47, 342.

2. Πρβλ. π.χ. Εὐσεβ., Ἐκκλ. Ἰστ. V, 3. Βίος Ἄντων. κ. 46—7 M. 26. 912. K. Heussi, μ. ἔ. σ. 36 ἔ. Ἴδὲ πλείονα παραδείγματα παρὰ E. Lucius, μ. ἔ. σ. 55.

3. Πρβλ. H. Lietzmann, μ. ἔ. σ. 123.

4. Πρβλ. R. Seeberg, RE⁹, 2, 137.

5. H. F. v. Campenhausen, μ. ἔ. σ. 141.

λους ἐρασθέντες κοί οἱ νέοι τῆς ἀρετῆς ἀθληταί, ὧν συνεγράψαμεν ἐν συντόμῳ τὸν βίον (ἐν τῇ Φιλοθέῳ ἱστορίᾳ), εἰς τοὺς μεγάλους ἐκείνους και τὴν ἀνθρωπεῖαν φύσιν νικῶντας, εἰσεπήδησαν ἀθλους»¹,

Μάρτυρες και μοναχοὶ κατὰ συνέπειαν ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ «θηρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ», ἐκδηλουμένου διὰ τῆς αὐτοθυσίας—τῆς ἀρνήσεως ἑαυτῶν και τῆς ἄρσεως τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου—, τὸν ὁποῖον πάντοτε ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς ἐπιδιώκοντας νὰ καταστοῦν «ἀκόλουθοι» τοῦ Κυρίου πιστοῦς. Ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος ἐνυπῆρχε και ἐνυπάρχει πάντοτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκδηλοῦται μόνον κατὰ διαφοροὺς τρόπους και ἐπηρεάζεται, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐκ τῶν ἐπικρατουσῶν ἐν αὐτῇ ἐκάστοτε συνθηκῶν και πνευματικῶν τάσεων. Ὁ μοναχικὸς βίος συνεχίζει ἐπομένως ἀπλῶς, ἐντὸς μιᾶς νέας πνευματικῆς ἀτμοσφαιρας, τὴν παράδοσιν τοῦ θρησκευτικοῦ χριστιανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀνευρίσκομεν εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας². Αἱ ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσαι ἡρωϊκαὶ πράξεις και τῶν μαρτύρων και τῶν μοναχῶν ἀποδεικνύουσι τὴν δύναμιν, ἀλλὰ και τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. «Πότε οὕτως ὁ θάνατος κατεφρονήθη, εἰμὴ ὅτε ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ γέγονε ;», ἐρωτᾷ ὁ Μ. Ἀντώνιος τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐλθόντας φιλοσόφους. «Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, συνεχίζει, βλέπων τοὺς μάρτυρας διὰ τὸν Χριστὸν καταφρονούντας τὸν θάνατον, βλέπων τὰς τῆς Ἐκκλησίας παρθένοὺς διὰ τὸν Χριστὸν καθαρὰ και ἀμίαντα τὰ σώματα φυλαττούσας. Καὶ ἐστὶ μὲν ἱκανὰ ταῦτο τεκμήρια δεῖξαι τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν μόνην ἀληθῆ εἶναι εἰς εὐσέβειαν»³.

Τοιαῦτα δείγματα ἐγκρατείας και ἀρετῆς μόνον μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἠδύνατό τις νὰ ἀνεύρη, οἱ παρατηροῦντες δὲ τὴν τοιαύτην πολιτείαν τῶν ἐθνικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποκρύψουν τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ και τὴν ἐκπληξίν των⁴. Ταῦτα πάντα «μέγα τεκμήριόν ἐστὶ τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ὄντως και ἀληθῆ θεοσέβειαν», γράφει πάλιν ὁ Μ. Ἀθανάσιος⁵. Τὸ αὐτὸ ἄλλωστε ἀπεδείκνυον και τὰ διὰ τῶν λειψάνων και τῶν μαρτύρων και τῶν μοναχῶν ἐπιτελούμενα θαύματα και προσέτι ἐβεβαίωνον ὅτι διετηρεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δρῶσα ἡ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος⁶.

9. Ἡ μετάπτωσις αὕτη τῆς ἰδέας τοῦ μαρτυρίου ἐκ τῶν πραγματικῶν

1. Περὶ θείας ἀγάπης, Μ. 82, 1517.

2. Πρβλ. Κ. Ηο11 μ. ἔ. σ. 151 ἔ. Κ. Heussi, μ. ἔ. σ. 167. Β. Στεφανίδου, μ. ἔ. σ. 142 ἔ.

3. Βίος Ἀντων., κ. 79—80 Μ. 26, 953. Πρβλ. και Ἰουστ., Μ. 6, 729. Τατιαν. Μ. 6, 757. Χρυσοστ. Μ. 50, 708.

4. Ἀθαν., Ἀπολ. εἰς Κωνστ., Μ. 25.640. Χρυσοστ., Περὶ παρθ. 1 Μ. 48, 612. 57—8, 88.

5. Αὐτόθι. Μ. 25, 640.

6. Πρβ. π.χ. Α. v. Harnack, Das ursprüngliche Motiv des Abfassung von Märtyrer-und Heilungsakten in der Kirche, ἔ. ἄ. σ. 106-125.

μαρτύρων εἰς τοὺς μοναχοὺς ἀποτελεῖ βεβαίως διεύρυνσιν τῆς περὶ μαρτυρίου ἀντιλήψεως, ἥτις ὅμως οὔτε κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἦτο ἄγνωστος οὔτε καὶ εἰς μόνους τοὺς μοναχοὺς περιορίσθη μετὰ ταῦτα¹. Ἐν τῷ μαρτύριῳ τῶν ἐν Λουγδούνῳ μαρτύρων τοῦ ἔτους 177 εὐρίσκουμεν, ὡς γνωστόν, τὴν ἀποψιν τῶν ὁμολογητῶν τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου, καθ' ἣν μάρτυρες δικαιοῦνται νὰ ὀνομάζωνται μόνον ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος ἠξίωσε «τῆ ὁμολογία ἀναληφθῆναι, ἐπισφραγισάμενος αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν»². Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ὀφείλεται δὲ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ταύτῃ περιπτώσει εἰς τὴν ταπεινοφροσύνην τῶν ὁμολογητῶν ἐκείνων καὶ σκοπεῖ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς πόλεως ταύτης ὑπάρχουσαν διάθεσιν νὰ ὀνομάζων μάρτυρα πάντα πάσχα διατρυποῖ τὴν ἀποψιν ὅτι, «εἰ ἢ πρὸς Θεὸν ὁμολογία μαρτυρία ἐστὶ, πᾶσα ἢ καθ' ὅσον πολιτευσάμενη ψυχὴ μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἢ ταῖς ἐντολαῖς ὑπακηκουῖα, «μάρτυς ἐστὶ καὶ βίῳ καὶ λόγῳ ὅπως ποτὲ τοῦ σώματος ἀπαλλάττεται οἷον αἷμα τὴν πίστιν ἀνὰ τὸν βίον ἅπαντα, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐξοδὸν προχέουσα»³. Ὁ Ὁριγένης ὡσαύτως εἰς πλεῖστα μέρη τῶν ἔργων του θεωρεῖ αὐτὴν τὴν καθημερινὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ ὡς καθημερινὸν μαρτύριον, διότι πάντες οἱ χριστιανοὶ δέον νὰ εἶναι «μιμηταὶ» τοῦ Χριστοῦ, δι' ἕκαστον δ' ἐξ αὐτῶν δέον νὰ ἰσχύῃ τὸ τοῦ Παύλου «Χριστῷ συνεσταύρωμαι»⁴.

Ὁ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Κυρίου ἀκόλουθος, καὶ συνεπῶς καὶ μάρτυς, εἶναι κατὰ τὸν Ὁριγένην ὁ ἀσκητικῶς ζῶν πιστός, ὁ ἀπαρνούμενος ἑαυτὸν καὶ τὰ τοῦ κόσμου χάριν τοῦ Χριστοῦ, «ὁ ἀποταξάμενος τῷ κόσμῳ καὶ αἴρων τὸν σταυρόν»⁵. Αἱ τοιαῦται γνώμαι τοῦ Ὁριγένους ἀποτελοῦν, ὡς ὀρθῶς ἤδη παρατηρήθη, τὰς ρίζας τοῦ μετὰ ταῦτα μοναχικοῦ ιδεώδους, ὁ Ὁριγένης δὲ αὐτὸς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ πρόδρομος τοῦ μοναχικοῦ βίου⁶. Ὁ Κυπριανὸς φρονεῖ ὡσαύτως, ὅτι τὴν αὐτὴν στενὴν ὁδὸν πορεύονται καὶ αἱ παρθένοι καὶ οἱ μάρτυρες ὡς καὶ πάντες οἱ δίκαιοι καὶ ὅτι καὶ ὁ μισθὸς τῶν ἐν ἀσκήσει ζώντων πιστῶν μόνον κατὰ ποσοστὸν ὑπολείπεται τῆς ἀμοιβῆς τῶν μαρτύρων⁷. Ὁ Μεθόδιος ἀναγράφει ὁμοίως διὰ τὰς ἀσκητικῶς

1. Περβ. π. χ. E. Lucius, μ. ἐ. σ. 396. H. Delehaye, Sanctus σ. 109.
4. 7. Campenhausen, μ. ἐ. σ. 140 ἐ.

2. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ., V, 2, 2-3. Α. Φυτράκη, Τὸ μαρτύριον τῶν ἐν Λουγδούνῳ μαρτύρων, Μυτιλήνη 1941, σ. 16.

3. Αὐτόθι.

4. Στωμ. IV 4, 15, 3 (ἐκδ. Stählin σ. 255, 13-17).

5. Γαλ. 2, 19.

6. Μοκ. 8, 34 Πρβλ. τὰς σχετικὰς γνώμας τοῦ Ὁριγένους παρὰ W. Völker, Das Vollkommenheitsideal des Origenes, Tübingen 1931, σ. 219 ἐ.

7. Αὐτόθι, σ. 219. 227.

8. De virg. κ. 21. (ἐκδ. Hartel σ. 202, 9-16). Πρβλ. ὡσαύτως M. Viller, Le

ζώσας παρθένους, ὅτι «ἐμαρτύρησαν οὐ κατὰ τι μόριον χρόνων ἐν βραχεῖ καρτερήσασαι σωμάτων ἀγνηθόνας, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἔτλησαν τοῦ βίου, μὴ ἀποδηλείασασαι τὸν ἀγῶνα τὸν ὀλυμπιακὸν ἀληθῶς διαθλήσαι τῆς ἀγνείας»¹. Αἱ Ἁποστολικαὶ Διαταγαὶ ὀνομάζουσιν μάρτυρας καὶ τοὺς ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐπισκεπτομένους τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁμολογητάς, «ὅτι ἐκείνοις μὲν πείρα τὸ μαρτύριον ὑπῆρξεν, ὑμῖν δὲ ἑτέρως, προθυμία ὡς κοινωνοῖς τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν»². Ὁ Χρυσόστομος ὀνομάζει ὡσαύτως «μάρτυρας ζῶντας», τοὺς ἐπιδιώξαντας νὰ ἀποσπάσουν τὰ λείψανα μαρτύρων ἐκ τῶν χειρῶν τῶν διωκτῶν, διότι μὲ αὐτοθυσίαν «ἐπὶ τὴν ἄγραν τῶν σωμάτων ὥρμησαν»³. Περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος μάρτυρες ἐθνεωροῦντο καὶ οἱ ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν Ἰεράρχει⁴, ὡς καὶ πᾶς χριστιανός, ἀκολουθῶν πιστῶς τὰς εὐαγγελικὰς ἐπιταγὰς, διότι, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «μάρτυρα οὐχὶ ὁ θάνατος ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς γνώμης πλέκεται πολλάκις ὁ τοῦ μαρτυρίου στέφανος»⁵. Ἡ πίστις καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, κατὰ συνέπειαν, ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τῆς ὁμολογίας καὶ τοῦ μαρτυρίου, διὸ καὶ οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθῶν «ὁμολογοῦν» ὡς καὶ οἱ ὁμολογηταὶ τῶν διωγμῶν⁶. Ὁ Χρυσόστομος προσδιορίζει προσέτι καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἕκαστος δύναται νὰ καταστῇ μάρτυς· «δύνασαι καὶ σύ, γράφει, ἐὰν θέλης, τοιαύτην θυσίαν ἀναγαγεῖν» ὡς καὶ μάρτυρες, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν πρόκειται νὰ παραδώσῃς τὸ σῶμα σου εἰς τὸ πῦρ, δι' ἧς θὰ ὁμολογήσῃς ἐμπρόκτως τὴν πίστιν σου· «ἑτέρῳ πυρὶ δύνασαι, οἷον τῷ τῆς πενίας τῆς ἐκουσίου, τῷ τῆς θλίψεως». «Νέκρωσόν σου τὸ σῶμα καὶ σταύρωσον, συνεχίξει, καὶ λήψῃ καὶ αὐτὸς τοῦ μαρτυρίου τούτου τὸν στέφανον»⁷. «Μακάρισον γνησίως τὸν μαρτυρήσαντα, συνιστᾷ καὶ ὁ Μ. Βασίλειος εἰς ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν ἀκροατῶν τοῦ λόγου του εἰς τοὺς 40 μάρτυρας, ἵνα φένη μάρτυς τῇ προαιρέσει καὶ ἐκβῆς χωρὶς διωγμοῦ, χωρὶς πυρός, χωρὶς μαστίγων, τῶν αὐτῶν ἐκείνοις μισθῶν ἡξιωμένος»⁸.

Τοιουτοτρόπως σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ὄρος πλέον μάρτυς περιέλαβε πάντα χριστιανόν, ὁ ὁποῖος διὰ προσπαθειῶν, ἀγῶνων καὶ θυσιῶν ἐπεδείκνυε

martyre et l' ascèse, Rev. d'ascét. et de myst. 6 (1925), σ. 105—142. H. Koch, Quellen zur Geschichte der Askese, σ. 23—76.

1. Συμπόσ. VII, (3. ἐκδ. Bonwetsch, σ. 74).

2. V, 1 M., 1, 828—9.

3. Εἰς Βαβύλ., M. 50, 576.

4. Πρβλ. π.χ. Χρυσόστ. Εἰς Εὐστ., M. 50, 601. Γρηγ. Νύσ. M. 46, 852 H. Delahaye, Sanctus, σ. 110 ἔ., ὅπου πλείονα παραδείγματα.

5. Εἰς Εὐστ. M. 50, 601.

6. Πρβ. π.χ. Κυρίλλ. Ἰερουσ., Κατηχ. 3, 10 (M. 33, 440-1), 13, 21 (M. 33, 797).

7. Ὁμιλ. Ἐβρ. M. 63, 93 ὡς καὶ M. 47, 357. M. 55, 369.

8. M. 31, 508.

τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἦτο πρόθυμος νὰ ἀρνηθῆ ἑαυτὸν, νὰ ἄρη τὸν Σταυρὸν του καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Κύριον, νὰ πραγματώσῃ δηλὸν ὅτι δι' αὐτοθυσίας πάντοτε τὸ ὑψιστον χριστιανικὸν ἰδεῶδες ὡς τὸ ἀντελαμβάνετο ἐκάστη ἐποχὴ. Τὴν ὁδὸν ταύτην τῆς θυσίας τὴν ἠνοίξαν ἐν ἀρχῇ οἱ ὁμολογηταὶ καὶ οἱ μάρτυρες. Τούτους ἠκολούθησαν οἱ ἀσκηταί, οἱ μοναχοὶ μετὰ ταῦτα καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον προσετίθεντο πάντες ὅσοι «ἠγωνίζοντο» διὰ τὴν πίστιν των καὶ τὴν Ἐκκλησίαν¹.

*
*
*

Μεταξὺ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, κατὰ συνέπειαν, ὑφίστανται στεναὶ σχέσεις. Πλήθος συγγενῶν ἐκδηλώσεων ἀνευρίσκει ὁ ἐρευνητὴς εἰς ἀμφοτέρα τὰ φαινόμενα ταῦτα. Τόσον οἱ Μάρτυρες ὅσον καὶ οἱ Μοναχοὶ θυσιάζουν ἑαυτοὺς χάριν τοῦ Χριστοῦ ἐκ θεοῦ ἔρωτος ὀρμώμενοι. Καὶ τὸ μαρτύριον καὶ ὁ μοναχικὸς βίος εἶναι ἔσχατοι ἐκδηλώσεις ἐνὸς χριστιανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος παρῶθει τοὺς ἐκπροσώπους του νὰ ἀρνηθοῦν ἑαυτοὺς καὶ νὰ ἀκολουθήσουν τὸν Κύριον. Καὶ ὁ μάρτυς καὶ ὁ μοναχὸς ἐπιδιώκουν τὴν κατὰ Χριστὸν τελειότητα, ἐκάτερος, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ὑπαρχουσῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς δυνατοτήτων καὶ τῶν ἐπικρατουσῶν ἀντιλήψεων. Ὁ κοινὸς ἐχθρὸς ἔχει πάντοτε τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὴν ἐκ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀρετῆς ἀπομάκρυνσιν τοῦ πιστοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν διωγμῶν χρησιμοποιεῖ ὡς δραστικὰ ὄργανά του τοὺς διώκτας καὶ τὰ βασανιστήρια τῶν διωγμῶν. Ὅταν οἱ διωγμοὶ ἔληξαν ἐχρησιμοποιεῖ πάλιν ὁ πολέμιος ὡς ὄργανά του «τὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ἕτερον νόμον, τὸν ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς» καὶ τὸν «κόσμον». Τὸ καθῆκον παντὸς χριστιανοῦ, ἐπιθυμοῦντος νὰ καταστῆ τέλειος, εἶναι σαφές νὰ κατανικήσῃ τὸν ἀνταγωνιστὴν εἰς ὅλας του τὰς προσπάθειάς καὶ νὰ ἀχρηστεύσῃ τὰ ὄργανά του. Ἀγωνίζεται καὶ νικά διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου του τὰ ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ ὁ μάρτυς κατὰ τὴν περίοδον τῶν διωγμῶν, νικά ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον ὁ μοναχὸς διὰ τοῦ καθημερινοῦ μαρτυρίου του, «καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκων», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου². Ἐκλείπει τὸ στάδιον τῶν ἀγῶνων τῶν μαρτύρων, δημιουργεῖται ἕτερον στάδιον ἀγῶνων ἐντὸς τῆς συνειδήσεως τοῦ νέου τῆς πίστεως ἠρώτος. Τὸ μαρτύριον τοῦ σώματος ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ μαρτυρίου τῆς καρδίας. Ἐν ἀδιάκοπον νῆμα ἀγῶνων καὶ θριάμβων ἐνώνει τὰς δύο ταύτας διαφόρους, ἀλλ' ἐν τούτοις συγγενεῖς χριστιανικὰς ἐκδηλώσεις. Ἡ «χριστιανικὴ» συνείδησις ἔθεσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου τοὺς ἠρώτας ἀμφοτέρων τῶν ἐκδηλώσεων τούτων καὶ πολλάκις ἐτίμα αὐτοὺς ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν αὐτῶν «Μαρ-

1. H. Delehaye, Sanctus, σ. 112 ἔ,

2. 1 Κορινθ. 15, 31,

τυρίων». Πρὸς πάντας τούτους ἀπηυθύνετο και ἀπευθύνεται εἰσέτι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ παρακαλοῦσα αὐτοὺς ὅπως, χρησιμοποιοῦντες τὴν διὰ τῆς θυσίας των ἀποκτηθεῖσαν «παρορησίαν», πρσεβέωσιν πρὸς τὸν Κύριον ὑπὲρ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν των.

*

Ἐὰν τὰ ἀναπτυχθέντα ἔχωνται ὄντως ἀληθείας, τότε εὐσταθεῖ ἡ διατυπωθεῖσα ἀνωτέρω ἄποψις και διαφωτίζονται πιθανῶς αἱ πρῶται πηγαὶ τοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἐμφανισθέντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μοναχικοῦ βίου και προσέτι ἐξηγεῖται ἡ κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐμφάνισης αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχον ἀνέκαθεν, ὡς ἐλέχθη, ἀσκητικαὶ τάσεις, διατηροῦσαι μάλιστα στενὴν τὴν σχέσιν πρὸς τοὺς ὁμολογητὰς και μάρτυρας τῶν πρώτων αἰῶνων. Ἡ ὁμολογία και τὸ μαρτύριον ἀπετέλει διὰ πάντας τοὺς ἀσκητικῶς ζῶντας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς θυσίας των ταύτης θὰ ἐπιθύμουν νὰ φανοῦν «μιμηταὶ» τοῦ Κυρίου, τὸν τελικὸν σκοπὸν και τὸ ποθητὸν τέρμα τοῦ θρησκευτικοῦ των ἐνθουσιασμοῦ. Ὅτε δὲ ἐξέλιπον τὰ μαρτύρια τῶν διωγμῶν, και συνεπῶς τὸ μέσον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς πλήρους ἀφοσιώσεως και τῆς αὐτοθυσίας, ἐδημιούργησαν οἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ φλεγόμενοι διὰ τῆς ἀναχωρήσεως, τοῦ μοναχικοῦ βίου και διὰ τῆς ἐντάσεως τῶν ἀσκητικῶν ἐκδηλώσεων ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ τὴν «νοερὰν ὁμολογίαν» και τὸ «μαρτύριον τῆς συνειδήσεως». Δὲν ἐφευρέθη, λοιπόν, ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ συνάφεια τοῦ μοναχικοῦ βίου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν¹, ἀλλὰ ὑπάρχει πράγματι, ἀνεξαρτήτως ἀν ἀσκητικοὶ τινες συγγραφεῖς ἀπέδωσαν ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς βιβλικὰ και ἕτερα πρόσωπα ιδιότητος και ἀντιλήψεις ἀναπτυχθείσας μεταγενεστέρως. Ὁρθότερον συνεπῶς φαίνεται, ὅτι μία κληρονομία ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας διαχετεύθη ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ και ὅτι οὗτος ἀφύπνισε πάλιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν ἀρχαῖον ἐνθουσιασμόν², ἀκριβῶς δὲ ὅταν ἐκλείσθη ἡ προγενεστέρω θύρα τῆς ἐκδηλώσεως αὐτοῦ. Αἱ ρίζαι ἐπομένως τοῦ μοναχικοῦ βίου ὑπάρχουν, ὡς ὀρθῶς ἀναγράφει ὁ Grützmacher³, ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ χριστιανικοῦ ιδεώδους. Ἐν τῇ ἐξελίξει δὲ ταύτῃ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀντιλήψεων θὰ εἶναι προτιμώτερον και κατὰ τὸν H. Lietzmann νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ αἷτιον, ὅπερ ἠνάγκασε τοὺς ἀσκητὰς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ Ἐκκλησίαν και νὰ καταφύγουν εἰς τὰς ἐρήμους ὡς μονοχοί⁴. Ἡ διατυπωθεῖσα ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύ-

1. Πρβ. π. χ. A. v. Harnack, Die pseudoclementinischen Briefe κλπ., ἔ. ἀ., σ. 363 ἔ.

2. Πρβλ. K. Holl, Enthus. κλπ., σ. 152—3. Grützmacher Das Mönchtum RE³, τ. 13 σ. 217 και H. Lietzmann, ἔ. ἀ. σ. 146.

3. ἔ. ἀ., σ. 217.

4. μ. ἔ., σ. 124.

τῆ ἀποψις, ἂν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ μοναδικὸν δημιουργὸν αἴτιον τῆς μοναχικῆς ταύτης κινήσεως, ὑπεβοήθησε πάντως σοβαρῶς κατὰ μεγίστην πιθανότητα τὴν γένεσίν της ¹.

*

Ἐπὶ τούτοις, τὰ λεχθέντα ἐνταῦθα δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἐνισχύον τὴν διατυπωθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν ἀλλαγῶν ἀποψιν, καθ' ἣν διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῶν προτύπων τῶν συναξαρίων θὰ πρέπη νὰ ληφθοῦν ἀπαραιτήτως ὑπ' ὄψιν τὰ περιγράφοντα τοὺς ἄθλους τῶν μαρτύρων κείμενα, τὰ μαρτύρια ². Ἡ ὑφισταμένη στενὴ σχέσις μεταξὺ τῶν ἡρώων τῶν δύο ἰδεωδῶν, φέρει εἰς φυσικὴν συνάφειαν καὶ τὰ περιγράφοντα τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτῶν κείμενα. Τὸ γεγονός, ἄλλωστε, ὅτι αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι μέχρι σήμερον προσπάθειαι πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν προτύπων τῶν κειμένων τούτων διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ αὐτῶν πρὸς τὰς βιογραφίας τοῦ Πλουτάρχου, τῶν θεοθέντων ἡρώων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Πορφυρίου καὶ τοῦ Ἰαμβλίχου καὶ τοὺς ἀρχαίους ἐγκωμιστικoὺς λόγους δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποδώσουν ἱκανοποιητικὰ συμπεράσματα, δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναζητήσεως ἐτέρων προτύπων ³. Ἡ μέχρι τοῦδε ἔρευνα ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος ἠδρῆνθη ὑπὲρ τὸ δέον, ἐπὶ πεδίων δὲ ἀσχέτων πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον ἀντικείμενον—ὡς ἀκριβῶς ἔπραξε καὶ πρὸς διακρίβωσιν τῆς σημασίας τοῦ ὄρου «μάργυς» ⁴—καὶ παρεγνώρισε τὰ περισσότερον παντὸς ἐτέρου κειμένου συγγενεύοντα πρὸς τὰ συναξάρια μαρτύρια. Γεγονὸς εἶναι ὅτι διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου ἀγιολογικοῦ κειμένου, τοῦ βίου τοῦ Μ. Ἀντωνίου—τοῦ θεωρουμένου ὡς ὑπόδειγμα τῶν μετὰ ταῦτα συναξαρίων—ἐχρησιμοποίηθησαν καὶ στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀρχαίου λόγου. Ἡ χρησιμοποίησις ὁμῶς τῶν στοιχείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἡ ἔρευνα ἀνακαλύπτει διεσκορπισμένα ἐν τῷ κειμένῳ, δὲν ἐμποδίζουν ποσῶς νὰ χαρακτηρισθῆ ὁ βίος οὗτος ἐν τῷ συνόλῳ του, συγκρινόμενος πρὸς τὰ δῆθεν πρότυπά του, ὡς τι νέον, στενωῶς σχετιζόμενον πρὸς τὰ μαρτύρια, ἐφ' ὅσον καὶ ἐν αὐτῷ περιγράφονται οἱ ἄθλοι τῶν νέων μαρτύρων, τῶν διαδεχθέντων τοὺς παλαιούς. Τὰ μαρτύρια ἀπετέλουν τὴν χουστὴν βίβλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐποχῆς τῶν διωγμῶν. Ἐν αὐτοῖς εὔρισκον οἱ χριστιανοὶ τὰ πρὸς μίμησιν παραδείγματα, ἐμάνθανον τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς θριάμβους τῶν τιμωμένων ὑπ' αὐτῶν μαρτύρων καὶ ἐνισχύοντο δι' αὐτῶν ἐν τῇ πίστει. Τοὺς βίους τῶν ἁγίων ἐδημιούργησεν ἡ ἐπιθυμία τῶν χριστιανῶν νὰ γνωρίσουν τοὺς νέους τῆς πίστεώς των ἥρωας, νὰ πληροφορηθοῦν περὶ τῶν ἀγώνων των ἐν τῷ νέῳ σταδίῳ τῆς δοκιμασίας

1. Πρβ. καὶ K. Heussi, μ. ἔ. σ. 301.

2. A. Φυτράκη, Τὰ ἰδεώδη τοῦ μον. βίου, σ. 9.

3. ἔ. ἀ. σ. 10—12.

4. Πρβλ. H. Delehaye, Sanctus, σ. 75.

των και νὰ ἀντλήσουν και αὐτοὶ ἐκ τοῦ παραδείγματός των διδάγματα¹. Διότι ναι μὲν ἀνεγινώσκοντο πάντοτε και μετὰ τὴν λήξιν τῶν διωγμῶν τὰ παλαιότερα μαρτύρια και νέαι τούτων ἐπεξεργασίαι ἐγένοντο, τῇ συμπράξει ἐνίστε κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς φαντασίας, ἀλλὰ οἱ ἄθλοι τῶν συγχρόνων ἡρώων συνεχίνουσι περισσότερον τοὺς πιστοὺς, καθ' ὅσον και χρονικῶς και ἰδεολογικῶς εὐρίσκοντο οὗτοι πλησιέστερον πρὸς αὐτοὺς και ἡ πολιτεία των παρουσιάζετο διὰ πάντα σύγχρονον χριστιανὸν ὡς ἐφικτή. Ἀλλὰ διὰ τὴν σύνταξιν τῶν βίων τῶν νέων τούτων ἀγίων δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀναζητηθοῦν νέα πρότυπα, διότι ὡς τοιαῦτα ὑπῆρχον και ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ και ἐν τῇ καθημερινῇ μάλιστα χρήσει τῶν πιστῶν, τὰ ἀρχαιότερα μαρτύρια, τὰ περιγράφοντα τοὺς ἄθλους τῶν ἡρώων τῆς πίστεως τῶν προγενεστέρων αἰώνων, τοὺς ὁποίους οἱ νέοι «μάρτυρες», ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς διὰ τῆς αὐτοθυσίας τελειώσεως, διεδέχθησαν.

---

1. Πρὸβλ. π. χ. E. Lucius, μ. ἔ. σ. 343 ἔ.